> **Үлетпүрнүң, тудугнуң болгаш транспорттуң ажылдакчылары! Специализацияны, комплексилиг механизацияны болгаш автоматчыдылганы боттандырыңар, эртемниң, техниканың чедиишкиннерин болгаш мурнакчы дуржулганы бүдүрүлгеге нептередиңер! Бүдүрүлге күчүлерин улам долдур ажыглаңар!**
>
> (СЭКП ТК-ның Май 1-ге Кыйгырыгларындан).

СЭКП ТК-НЫҢ КЫЙГЫРЫГЛАРЫНГА ХАРЫЫЛАВЫШААН

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1965 ч. АПРЕЛЬ 29 ЧЕТВЕРГ № 100 (6119).

Өртээ 2 көп.

СЭКП ТЫВА ОБКОМУНДА, РЕСПУБЛИКАНЫҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ БОЛГАШ ОБЛПРОФЧӨВҮЛЕЛДЕ

ТЫВА АССР-НИҢ ҮЛЕТПҮР БҮДҮРҮЛГЕЛЕРИНИҢ, ТУДУГ БОЛГАШ ТРАНСПОРТ ОРГАНИЗАЦИЯЛАРЫНЫҢ 1965 ЧЫЛДЫҢ 1-ГИ КВАРТАЛЫНДА СОЦИАЛИСТИГ ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРИНИҢ КҮҮСЕЛДЕЗИНИҢ ДУГАЙЫНДА

Бүдүрүлгелер талазы-биле

Чеди чылдың шиитпирлиг чылының баштайгы кварталында социалистиг чарышка үлетпүр бүдүрүлгелеринден Чадаананың райүлетпүр комбинадының (директору эш Цвелев, парторганизация секретары эш Күжүгет, местком даргазы эш Базарова) коллективи тиилекчи болуп үнген. Ниити продукция бүдүрериниң планын 105 хуу, бараанныг продукциязының—117 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн—104 хуу, чылдананын—112 хуу кылдыр олар күүседип шыдаан.

ЧАДААНАНЫҢ РАЙҮЛЕТПҮР КОМБИНАДЫНЫҢ КОЛЛЕКТИВИН ол чарыштың тиилекчизи кылдыр санавышаан, СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш облпрофчөвүлелиниң шилчиир Кызыл тугуң, мооң мурнунда ону эдилеп турган Кызылдың дааранылга комбинадындан алгаш, анаа тыпсыр деп шиитпирлээн. Ажылчыннардан, инженер-техниктиг ажылдакчылардан болгаш албан-хаакчылардан мурнакчыларны шаңнаар кылдыр 500 рубльди чарыгдаарын райүлетпүр комбинадының удуртулгазынга чөпшээрээр. Оларның иштинде директор эш Цвелевти, парторганизация секретары эш Күжүгетти, местком даргазы эш Базарованы болгаш технорук эш Муханы, кол бухгалтер эш Баграновту боттарының айда шалыының 50 хуузунуң хемчээли-биле шаңнаар.

Ниити продукция бүдүрер талазы-биле планын 101,2 хууга, бараанныг продукциязының—122,7 хууга, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн—110,7 хууга, чылдананын—107,2 хууга күүседип шыдаан ТУРАННЫҢ РАЙҮЛЕТПҮР КОМБИНАДЫН (директору эш Костенков, парторганизация секретары эш Зайцев, местком даргазы эш Глушков) ол чарышка ийиги черни ээлээн деп санаар болгаш ажылчыннардан, инженер-техниктиг ажылдакчылардан болгаш албан-хаакчылардан мурнакчыларга шаңнал тыпсыры-биле 500 рубльди чарыгдаарын райүлетпүр комбинадының удуртулгазынга чөпшээрээр. Оларның иштинде директор эш Костенковту, парторганизация секретары эш Зайцевти, местком даргазы эш Глушковту, технорук эш Коневти, кол бухгалтер эш Варзинаны боттарының айда ап турар шалыының 40 хуузунуң хемчээли-биле шаңнаар.

Бо чылдың баштайгы кварталында Кызылдың электростанциязының, Элегес шахтазының, «Тыва кобальт» руда эргелелиниң болгаш Кызылдың алгы заводунуң коллективтериниң эки ажылын демдеглээр.

Бирги кварталда үлетпүр бүдүрүлгелериниң ажылдаанының түңнелдерин чугаалажып көөрүн болгаш бо чылдың ийиги кварталында боттарынга алган планныг оналгаларын ыявыла күүсединге эргежок чугула хемчеглерни алырын СЭКП-ниң Кызыл хооркомунга, парткомнарга, СЭКП райкомнарынга, профэвилелдериниң адыр аайы-биле обкомнарынга, партия болгаш профэвилел эге организацияларынга дагзыр.

Тудуг талазы-биле

Республиканың тудуг организацияларының аразынга калбарган социалистиг чарыштың тиилекчизи болза баштайгы кварталда тудуг-монтаж ажылдарының планын 121,2 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн—101 хуу кылдыр күүседип, тудуг-монтаж ажылдарының бот-үнезин 3 хууга чиигеткен «ТЫВА ТУДУГ» ТРЕЗИНИҢ ҮЛЕТПҮР УЧАСТОГУ (начальниги эш Лалетин, парторганизация секретары эш Жулев, местком даргазы эш Толпышев) деп санаан. Ук участоктуң коллективинге бирги черни тывыспышаан, СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш облпрофчөвүлелиниң шилчиир Кызыл тугун бээр.

Бо чылдың баштайгы кварталында «Кызыл тудуг», «Тыва даг-дүгү тудуг», «Тыва кобальт тудуг» болгаш «Көдээ электротудуг» эргелелдериниң коллективтери багай ажылдаанын демдеглээн.

Бирги кварталда тудуг организацияларының ажылының түңнелдерин ажылчын болгаш албан-хаакчыларның ниити хуралдарынга, бүдүрүлгениң доктаамал чөвүлел хуралдарынга чугаалажып көөрүн база дараазындагы кварталда тудугжуларның мурнунда тургустунуп турар планныг оналдаларны ыявыла күүсеткен турар кылдыр хемчеглерни алырын СЭКП Кызыл хооркомунга, парткомнарга, СЭКП райкомнарынга, профэвилелдериниң адыр аайы-биле обкомнарынга, «Тыва тудуг» трезинге, тудугжуларның удуртукчуларынга, партия эге организацияларының секретарьларынга болгаш местком даргаларынга дааскан.

Транспорт талазы-биле

Республиканың транспортчуларының аразынга калбарган социалистиг чарыштың бирги кварталда тиилекчизин респотребсоюз АТК-зының (начальниги эш Маслов, парторганизация секретары эш Дзырин, местком даргазы эш Иванов, комсомол организациязының секретары эш Кудрявцева) коллективи деп санаар. Ындыг үнелелди ук коллектив мооң адаанда көргүзүглери-биле чедип алган: кварталда чүък сөөртүрүнүң планын тонна-биле 118,2 хуу, тонна-километрниин—120,2 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн—126,7 хуу күүсеткен. Оларга бирги черни тывыспышаан, СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш облпрофчөвүлелиниң шилчиир Кызыл тугун ук АТК-га мурнундагы хевээр артырган.

Чылдың баштайгы кварталында коммунал ажыл-агый министерствозунуң АТК-зының, № 2 АТК-ның, Шагаан-Арыг, Кызыл-Мажалык болгаш Чаа-Хөл АТК-ларының коллективтериниң эки ажылын демдеглээн.

Бирги кварталда кылган ажылдарның түңнелин чугаалажып көөрүн болгаш бо чылдың дараазындагы кварталда планныг оналдаларны ыявыла күүседир талазы-биле хемчеглерни алырын СЭКП-ниң Кызыл хооркомунга, СЭКП райкомнарынга, профэвилелдериниң адыр аайы-биле обкомнарынга, Тыва автоэргелелге, автоажыл-агыйларның удуртукчуларынга, парторганизация секретарьларынга, АТК-ларның местком даргаларынга дагзыр, ол талазы-биле айтырыгны бүдүрүлгениң доктаамал хуралдарынга чугаалажып турарын сүмелээр.

Ховулардан күш-ажылчы медээлер

ШЕМИДЕН

СЭКП ТК-ның март Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» көдээ ажыл-агый артелиниң механизаторлары, тараажылары часкы хову ажылынче бедик көдүрлүүшкүннүг кирген. Шемижилер бо чылын 4 муң гектар черге тарылганы чорудар. Эрткен күзүн болгаш чазын аңдарган черлерни чогуур өй-шаанда шыгын базырары бедик дүжүттүң үндезини ол болур. Бо хүннерге чедир колхозтуң механизаторлары 1612 гектар черниң шыгын базырган. 618 га черни аңдарган.

Чер ажылының культуразын эккижидер талазы-биле колхозтуң механизаторлары амдыгааштан эки чүүлдерни кылып турар. Аңдарган черни удур илииртевишаан, сайзырадырын чаңгыс угла чорудуп турар. Часкы хову ажылдары бо колхозта өске ажыл-агыйлардан канчап дээре тургустунганыл? Бир чүүлүнде күш-ажылдың организастыг байдалы эки. Оон ыңай, механизаторларның болгаш тараажыларның ажылдап чурттаарынга таарымчалыг чүүлдерни кылган. Оларның чурттап турар ниити чуртталга черинде чаа демир оруннар, оон кырында чаа матрац, хөвеңниг чоорганнарны даштын тускай пөс-биле шап кааң, аъш-чем-биле хандырылганы эки организастаанындан 35 механизаторларны бичии-даа саадал чок чемгерил, хүндүс оларның ажылдап турган черлеринге чылыг чемни чедирип турар. Механизаторлар 2 ээлчегде аразында чарыштыг ажылдап турарлар.

Механизаторларның аразынга организастаан социалистиг чарышты 5 хонгаш түңнеп турар. Чарышка тиилекчи болган трактористерге шилчиир Кызыл тукчугашты, немелде төлевирлерни тыпсып турар. Апрельдиң 20-де чарыштың түңнелин үндүрген. Аңаа тракторист Кара-Сал Барыт-оол бирги черни ап, ээлчегде 6 га черни аңдарар нормазын 12 га чедирген. Ынчангаш шилчиир Кызыл тукчугашты акша шаңналы-биле кады аңаа тывыскан. Ийиги черни Доңгак Белек-оол алган. Шык базырар талазы-биле эки көргүзүгнү Куулар Дыртыын-оол чедип ап, ээлчегде 35 га черниң шыгын базырар тургаш, 40—42 га чедирип турар. Партия Төп Комитединиң март Пленумунуң шиитпирлеринге үндезилээш, «Большевик» колхозтуң тараажылары кызыл-тас культуразының шөлүн элээн калбарткан. Бо чылын ажыл-агый 2400 га черге кызыл-тасты тарыыр.

— Мурнунда чылдарда ышкаш үстүкү черлерниң командазын манаар деп чүве хоралыг дээрзин март Пленуму тодаргай айыткан болгай, ынчангаш бис хову ажылдарын чорударда март Пленумунуң шиитпирлерин бичии-даа хажытпас бис—деп, ол колхозтуң агроному А. Кара-Сал чугаалап турар. Большевикчилер бо чылын тараа культураларының суггарылгазынче кол кичээнгей салыр. Суггарыкчыларның тускай идик-хевин болгаш оларга тыпсыр шаңнал-төлевирлерни организастап кылган. Колхозтуң тараажылары бо чылын суггат чок черниң га бүрүзүнден 12 центнер, суггаттыг черден 18 центнер дүжүттү, өстүрүп алыр дээш ажылдап турарлар.

К. ХЕРТЕК.

Сускуну ханган шөлдер

Совет кижилерниң күш-ажылчы холдары, күчүлүг машина-техникаларның күжү Чаа-Хөлдүң шапкын суун эриктеринден чире казып үндүргеш, Аймырлыгның болгаш Терезинниң ховуларынга чедирип эккелген. Хөй чылдар дургузунда оңгап-сускап чыткан ховуларның сускуну ханып, бедик дүжүттү чоңга берип турар. Ол ховуларда цементилеп тургаш кылган бугаларның уну-биле бичии хемчигеш ышкаш, терең суг агып чыдар.

«Найырал» совхозтуң Кара-Тал салбырының Терезинде трактор-хову бригадазының 20 кижи составтыг суггатчылары бо хүннерде ийи ээлчег болуп алган Терезинниң ховуларында кара-девис кылдыр аңдарып каапкан шөлдерни суггарып турар.

Суггатчыларның бригадири Түлүш Чадамбаевич Балчый мынчаар чугаалады:

— Бистер апрельдиң 6-дан эгелеп суггарып кирипкен бис. Бо хүннерге чедир 170 га хире черни суггардывыс. Республиканың суг ажыл-агый черинин Аймырлыгда суггарылга системазының участогу бисти суг-биле үзүктел чокка хандырган болза дыка хөй га черни суггарып кааптар турган улус бис. Олар бисти 6 хүн дургузунда суг-биле хандырбады. Дмитрий Моңгулдуң удурткан звенозу аң-не тергиидеп, боттарының онаашкан ажылынга мергежип калган. Санчыт Кызыл-оол, Сыгыр-оол Коңгар-оол, Коля Алдай болгаш оон-даа өскелер кончуг-ла кежээ оолдар чүве. Суг доңгуже дээр бо чылын 950 га черни суггарар планныг бис. Бисте кижи күжү арай четпейн турар. Бо дөрт кижиниң кырынга он кижини немептер болза бистер 3 ээлчег болуп алгаш ажылдаар бис—дээн.

УЛУГ-ХОВУДА

Чөөн-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» совхозунуң Чыргакы салбырының Улуг-Ховуда часкы тарылганың түлүктүг үези эгелээн. Чүгле шык базырыышкынында 4 агрегат ажылдап турар болгаш сөөлгү хүннерге чедир агрегаттарның механизаторлары 200 гектар ажыг шөлдүң шыгын базырганнар. Аңаа суггарылга ажылын чорудары-биле организастаттынган звено суггарза чогуур 500 гектар черниң 50 гектарын суггарып алган. Ол ышкаш Кара-Сугнуң шөлдеринче суг чорудар суггат бугазының ашталгазы ам үеде доостур четкен болгаш удавас ажыглаалга кирер.

Чыргакы салбыр бо чылын чүгле тараа культураларын 3500 гектар черге тарыыр. Ол шөлдүң хөй кезии Улуг-Ховуда трактор-хову бригадазының девискээринде турар. Ынчангаш бо бригаданың ажыл-ишчилери тус-тус алган социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседир дээш шудургу ажылдап, бедик көргүзүглерни чедип ап турарлар. Механизатор ажылга бо чыл-биле 12 чыл боop турар Куулар Балдаң-оол шык базырыышкынының үезинде «ДТ-54» деп трактор-биле чүгле ийи ээлчегде безин 120 гектар черниң шыгын базырган.

СЭКП ТК-ның март Пленумунуң материалдары-биле бригаданың бүгү кежигүннери таныжып, чер ажылын сайзырадып, оон чаагай дүжүттү алыр сорулга-биле ам үеде бедик көдүрлүүшкүннүг ажылдап турарлар.

С. ОЙДУП-ООЛ.

«Найырал» совхозтуң Кара-Тал салбырының Терезинде трактор-хову бригадазының механизаторлары шык базырыышкынын чедиишкинниг дооскан. Бо ажылга совхозтуң мурнакчы тракторизи Олег Тамба шылгарап үнген. Ол, хүн нормазын 140—150 хуу чедир күүседип турган. Ынчангаш ол трактористер аразында шилчиир чоруур кызыл вымпелди чаалап алгаш, ону быжыы-биле тудуп турар.

ЧУРУКТА: мурнакчы тракторист Олег Тамба илииртээшкинни чедиишкинниг доосканының соонда.

Фотозу С. ФЕОКТИСТОВТУУ.

ЧУРТТУҢ ХОВУЛАРЫНДА

Чурттуң соңгу талазынче частың бурунгаарлаары үргүлчүлевишаан. Бүгү он беш эвилелдешкен республикаларда чазын чажар тараа культураларының тарылгазы калбарган. Шөлдерниң хөй миллион ажыл-ишчилери, СЭКП ТК-ның май 1-ге Кыйгырыгларынга харыылавышаан, часкы тарылганы үлегерлиг чорудар дээш социалистиг чарышты калбарткан.

Эрткен беш хонукта хову ажылдарының фронтузу иледе калбарган. Чазын чажар тараа культураларын 7,5 миллион гектарга—эрткен беш хонуктуундан барык бүдүн чартык миллион хөй гектар черге тараан. ССРЭ-ниң Төп статистика эргелелиниң медээлери-биле алырга, частың эгезинден бээр апрель 26-ның эртенинге чедир колхозтарда болгаш совхозтарда чазын чажар тараа культураларын 23 миллион 919 муң гектар черге тараан, ол болза планга удур 17 хуу болур.

Ортаакы Азияның болгаш Закавказьениң республикаларында, Молдавияда, Казахстанның, Россия Федерациязының болгаш Украинаның мурнуу талазында таразын, ногаан массазын алыр кукурузаның тарылгазы эгелээн. Чигир свёклазын болгаш тарымал тоорукту ол культураларны чигир болгаш үс бүдүреринге өстүрүп турар бүгү республикаларда олуртуп турар. Украинада, Белоруссияда, Литвада лёнчулар шөлдерже үнген. Хөрзүнү ээзэн чер болганда чаңгыс болгаш хөй чылдыг сигеннерниң тарылгазын чорудуп турар.

А мурнуу чүкте сиген ам безин үнүп эгелээн. Кыргызтың, Казахстанның, Грузияның шөлдеринде чигир свёклазы борбакталып эгелээн. Хөвеңниң эрте тарылгазының чайгы ажаалдазынче Ортаакы Азияның ажыл-агыйлары кирген.

Украинаның улуг незинге, Прибалтикага, Белоруссияга, Россия Федерациязының төп районнарынга часкы чаашкын болган.

(СЭТА).

ЧЕР АЖЫЛЫНЫҢ БЕДИК КУЛЬТУРАЗЫ ДЭЭШ

СЭКП Төп Комитединиң чоокта чаа болуп эрткен март Пленумунуң шиитпирлери совхозтарның болгаш колхозтарның амыдыралынга эң чугула черни ээлээр, көдээ ажыл-агый продукциязын садып алырының өртектерин бедидер дугайында партияның болгаш чазактың ап чоруткан практиктиг хемчеглери көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин көдүреринге база аңаа күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн кажангызындан-даа артык бедидеринге ажыл-ишчилерниң материалдыг сонуургалын улгаттырар.

Бистиң республикавыста эң-не тараалаң кур черниң «Тиилелге» совхозунуң ажыл-ишчилери арга-курлавырларын чугаалажып көргеш, СЭКП ТК-ның март Пленумунуң шиитпирлеринге харыы кылдыр, социалистиг бедик хүлээлгелерни албышаан, **чер ажылының бедик культуразының совхозу болур ат дээш демиселди эгелээрин шиитпирлээн.**

Патриотчу ындыг бедик хүлээлгени алырының долу барымдаазы ажыл-агыйда бар. Бо совхоз болуунуң тургустунганының баштайгы хүннеринден эгелээш-ле, тараа болгаш одуругларының аразын сайзырадыр культураларны тарып өстүрериниң эртемге үндезилеттинген аргаларын өөренмишаан, бүдүрүлгеге нептередир талазы-биле дыка хөй чүүлдерни кылганы билдингир. Ол чорук экиң түңнелдерин-даа берип келген. Эрткен чылын агаар-бойдустуң байдалы таарымча чок болган турбуже, 27 муң 200 ажыг гектарның тус бүрүзүнден-не сес центнер тарааны ап, күрүнениң шыгжамырынга 12,7 муң тонна тарааны киирерин чугаалаарга-ла четчир. Аъш-чемниң кол культуразы—кызыл-тастың бараанныг чоруу 63 хуу четкен.

Тиилелгечилер кукурузаны тарып өстүрериниң аргаларын база өөренип алган болгаш эрткен чылын чамдык участоктарга гектардан-на 330—400 центнер ногаан массаны алган. Ону база малдың өске-даа чүүл-бүрү чемнерин арбын белеткеп алганының ачызында ниитиниң малы хүр чыл ашкан.

Ынчалзажок чедип алдынган чүүлдерге оожургап болбас, чедир ажыглаттынмаан чүүлдер ам-даа хөй дээрзин совхозтуң ажыл-ишчилери эки билип турар. Маңаа бирги ээлчегде олар хөрзүн ажылдаашкынының үезинде агротехниктиг негелделерни шыңгыы сагыырының эргежок чугулазын хамаарыштырып турарлар. Ынчангаш олар көдээ ажыл-агый культураларын агротехниктиг бедик деңнелге тарыырын хүлээп-геннер. **Ол дээрге чер ажылының бедик культуразы дээш демиселдиң чайлаш чок хоойлузу болур ужурлуг.**

Хову зоназының байдалдарында бедик дүжүттерни алыры хөрзүн шыгындан чарылбас холбаалыг. Ынчангаш кур чер совхозунуң кижилериниң шыкты, мөөңнээринче болгаш хевээр арттырарынче онза кичээнгейни салып турары таварылга эвес. Олар тараа болгаш мал чеми культураларны чүгле чайын болгаш күзүн аңдарган черлерге тарыырлар. Ол сорулга-биле бо чылын тарыыр бүгү шөлдү олар эрткен чылын-на белеткеп алганнар.

Тараажыларның кол кичээнгейи хөрзүннү белеткээриниң болгаш үрезинни чажып тарыырының аразынга улуг үзүктелиишкинни болдурбазынче угланган турар. Ынчаарга боктаалган черлерге илииртээшкинниг культивацияны ийи удаа чорудар болгаш ындыг черлерге чажып тарыышкынны тиилелгечилер майның ондая соңгаар чорудар. Ол чорук бүгү-ле бок үнүштер чажып тарыышкынның мурнунда-ла үнүп келген болгаш оларны чок кылган турарынга ажыктыг.

«Тиилелге» совхоз чыл бүрү тарылга шөлүнге четчир үрезиннерлиг болуп келген-даа болза, чамдыкта оларның шынары куду болгулаар турган. Ынчангаш бо чылын бүгү үрезиннерни үнер шынарынга чедир шенеп көөрүнүң хемчеглери баш удур алдынган болгаш үрезинниң сорттарын чаартып эгелээн. Ол сорулга-биле совхоз 3 муң центнер үрезинни эки үнүштүг, бедик дүжүттүг үрезинге орнап алган. «Харьков-46» дээр сорттуң кызыл-тас үрезинин садып алган. Совхозтуң хөрзүн байдалдарынга эки дүжүттүг кылдыр бадыткаттынган «Альбидум-3700», «Саратовская-29», «Скала» дээр үрезиннерни хевээр арттырган. Кур чержилер боттарының дуржулгазын барымдаалааш, моон ыңай-даа боттарының үш-дөрттен эвээш эвес сорттарлыг болурун чугула кылдыр санап турарлар. Олар тарылганың дөрбелчин метр чер бүрүзүнге онаажтыр 450 үрезиннер үнүп келир норма-биле үрезиннерни чажып тарыыр. Чажып тарыышкынны культура болгаш шөл бүрүзүнүң негелделерин барымдаалап чорудар.

Бо чылын совхоз ажыл-агыйның иштики чер тургузуунуң талазы-биле материалдарны алыр болгаш шөлдерге культураларны шын ээлчештиреринче, органиктиг база минералдыг чемишчидилгелерни чөп ажыглаарынче моон соңгаар-даа онза кичээнгейни салыр. Амгы үеде совхозтуң агрохимлабораториязы хөрзүннүң анализтээринге үндезилээш, шөлдерниң картограммазын тургузуп турар, ол дээрге органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелерни үндүрүп төгериниң нормазын тодарадыр кол документ болур.

Бүгү-ле хову ажылдарын чогуур хуусаазында бедик шынарлыг чорудар, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер болгаш продукцияның единицазынга хөреңгилер чарыгдалын кызырар төлээде, совхоз четчир санныг машиналарлыг болгаш кожуг херекселдерлиг. Ынчалзажок механизатор кадрлар чедишпес, ооң уламындан хову ажылдарының изиг түлүк үезинде дашкаартан механизаторлар хандыкшылар ужур таварыжыр. Ындыг байдал-биле моон ыңай эптежип болбас, ынчангаш келир чылын-на бүгү машина-трактор паркынга **боду доктаамал кадрларлыг** болур хемчеглерни алыр ужурлуг.

Кур-чержи тараажыларның ап турар патриотчу бедик хүлээлгелери оларга улуг харыысалганы онаап турар. Ынчалза-даа чедиишкинни чедип алыр, чер ажылының бедик культуразының совхозу деп атты ак сеткилдиг ажыл-иш-биле чаалап алыр дээш олар күжүн харамнанмас деп, быжыг сөзүн берип турарлар. Олар бо хүлээлгени албышаан, **хөй тараа дээш, ниитиниң малынга быжыг чем суурну тургузар дээш социалистиг чарышка идим киржиринче Тываның бүгү тараажыларын** кыйгырган.

Совхозтуң партия, профэвилел болгаш комсомол организациялары ында ажыл-ишчилерниң алган хүлээлгелери хажык чокка күүсеттинген турар төлээде, социалистиг чарышты дээштиг кылдыр организастап, ооң тугун бедик көдүрүп, ажылчыннарның оргузунга организакчы болгаш кижизидилгелиг ажылды улам калбартыр хүлээлгелиг.

Майның 9-зун ажыл хүнү эвес кылдыр чарлаар дугайында

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң доктаадыры болза:

1941—1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң байырлалы — май 9-туң Хүнүн моон соңгаар ажыл хүнү эвес кылдыр санаар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы
А. МИКОЯН.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары
М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль.
1965 чылдың апрель 26.

Хуари Бумедьенни Л. И. Брежнев хүлээп алган

Апрель 27-де СЭКП ТК-ның Бирги секретары Л. И. Брежнев Улус Демократтыг Алжир Республиканың Москвада чоруп турар төлээлериниң баштыңы, Национал хостаашкын фронтузу партияның политбюро кежигүнү, УДАР-ның Министрлер Чөвүлелиниң даргазының бирги оралакчызы болгаш национал камгалал министри Хуари Бумедьенни хүлээп алган.

Национал хостаашкын фронтузу партияның чиңгине секретары, Улус Демократтыг Алжир Республиканың президентизи Ахмед Бен Белланың бижиин Хуари Бумедьен Л. И. Брежневке дамчыдып берген.

Беседага НХФ-тиң политбюро кежигүнү Ахмед Медехри, НХФ-тиң политбюро кежигүнү, чырыдыышкын министри Белькасем Шериф киришкен.

Совет таладан генерал-полковник Н. П. Дагаев олурушкан.

Эштер Л. И. Брежнев биле Х. Бумедьенниң аразынга чылыг болгаш найыралчы байдалга эрткен беседа болган.

(СЭТА).

СОВЕТ-ФРАНЦУЗ ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР

ПАРИЖ. (СЭТА). Апрель 27-де Францияның даштыкы херектер министри М. Кув де Мюрвиль-биле ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министри А. А. Громыконуң ийиги ужуражыышкыны болган.

Беседа найыралчы байдалга эрткен.

ПАРИЖ. (СЭТА). Апрель 27-де Француз Республиканың президентизи Шарль де Голль ында албанының аян-чоруун кылып чоруп турар ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыкону хүлээп алган.

> ***Көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилери! Часкы тарылганы үлегерлиг чорудар дээш чарышты улам калбартыңар! Көдээ ажыл-агый культураларының дүжүттүүн бедидеринге органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелерни улам эки ажыглаңар!***
>
> (СЭКП ТК-ның Май 1-ге Кыйгырыгларындан).

АК-ДОВУРАКТАН

Даг-дүгү үнелиг чиг-эт

ФАБРИКАДА

Эрткен чылын «Тыва даг-дүгү» комбинаттың даг-дүгү арыглаар фабриказының бирги ээлчээн ажыглалга хүлээп алган. Күрүне комиссиязы бо бүдүрүлге чери чылда алды сорттуг 20 муң тонна даг-дүгүн бүдүрүп болур деп тодараткан.

Тыва даг-дүгү улус ажыл-агыйының дыка хөй адырларынга эргежок чугула чиг-эттиң бирээзи. Ак-Довуракта даг-дүгүнүң пөс-таавы кылыр сорту Совет Эвилелинде даг-дүгү болбаазырадыр бүгү үлетпүрнүң бүдүрүлгезиниң 30 хуузу болуп турар.

Фабрикада Совет Эвилелиниң хөй национал- улустарының төлээлекчилери оолдар, кыстар ажылдап турар. Оларның улуг нуруузу комсомолдуң кыйгырыын ёзугаар Тыва үлетпүрнүң баштайгызы—«Тыва даг-дүгү» комбинаттың тудуун тутчуп, анаа ажылдаар дээш келген тыва оолдар, кыстар.

Ам фабрикада 317 хып дээн аныяк оолдар, кыстар бар. Оларның шуптузу манаа келгеш тускай мергежилди чедип алган. Боттарының билиин фабрикада доктаамал ажылдап турар курстарга болгаш даг ажылының болбаазырадыкчы-техниктерин белеткеп турар кежээки техникумга бедидип алганнар.

Фабрикага кижилерниң ажылдаарынга, оларның кадыкшылынга таарымчалыг бүгү-ле байдал тургустунган. Мында коллектив фабриканың төлевилел күчүзүн кыска хуусаада шиңгээдир дээш мурнунда салдынган планныг онаалгазын чедиишкинниг күүседип келген. Март айда план ёзугаар 420 тонна даг-дүгү бээр турган, 730 тоннаны берген. Бо чылдың баштайгы кварталында пландан дашкаар 814 тонна даг-дүгүн алган. Фабрика апрель айда 700 тонна эки шынарлыг даг-дүгүн бүдүрер планныг, айның баштайгы 13 хонуунуң түңнели өөрүнчүг болган. Бо кыска хуусаада улус ажыл-агыйынга 361 тонна үнелиг чиг-эт алдынган. Ынчангаш ак-довуракчылар апрель айның планын хуусаа бетинде чедиишкинниг күүседип. Май 1-ниң байырлалын күш-ажылчы белек-биле уткуур дээн аазаашкыны күүсеттинер дээрзи иләен.

Фабриканың дирекциязы, инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш ажылчыннары боттарының бар күжүн, аргаларын санап көргеш, төлевилелде көрдүнгенин ёзугаар, дөрткү кварталда 1200 тонна даг-дүгүн бээр деп шииттирлээн.

Кандыг-даа ажылга чедиишкиннер кижилерден хамааржыр. Дыка хөй машинистер, башкарыкчылар, слесарьлар «бодунуң мергежилиниң тергиини» деп ададыр эргени чедип ап шыдааннар. Оларның аразында бүдүрүлгениң орук айтыкчы-шолбаннары Светлана Топпашина, Көгел Оржак, Долзан Хертек, Окпан Монгуш болгаш өскелерни-даа чоргаарал-биле адап болур.

ДАГЖЫЛАРНЫҢ ҮЛҮҮ

Рудник коллективи чеди чылдың сөөлгү чылының бирги кварталының даалгаларын кол көргүзүглер талазы-биле багай эвес күүсеткен. Забойщиктер болгаш механизаторлар дыка күженишкинниг ажылдааннар. Ону боттандырар дээш күш-ажылдың организастаашкынын экижиткен, механизмнерни шын ажыглап, турар апарган.

Даг-дүгүн механизастыг арга-биле тывар цех даг массазын аштаарының квартал планын 105 хуу күүсеткен, а пландан ажыр 8 муң кубометр руданы ажылдап үндүрген. Коммунист И. Анашкинге удурткан, руданы хол-биле чыыр бригада квартал дургузунда 4729 тонна шилиттинген руданы берген.

Забойщиктерниң коллективи хөй даг-дүктүг руда белеткээриң дыка экижиткен. Бирги кварталда ол 1331 тонна эки шынарлыг даг-дүгүн берген, оон иштинде даалгадан ажыр 56 тонна белеткеттинген. Забойщиктер бирги кварталда 1800 тонна шилиттинген руда тывар хүлээлгезин 2 муң тонна кылдыр ажыр күүсеткеннер.

Забойщиктер бригадаларының арзында калбарган социалистиг чарышка эң эки көргүзүглерни Чамыян Кодур-оолдуң, Павел Шабалининиң, Юрий Юсуповтуң болгаш Хомушку Куңгааның коммунистиг күш-ажыл бригадалары чедип алган. Оларның иштинден Кодур-оолдуң бригадазының хөй нуруузу комсомолчулар. Бригадада комсомолчулар Монгуш Сакай-оол, Саая Данзы, Иргит Холай-оол, Чылбай-оол Оолак, Оржак Эмей-оол, Түлүш Болат хүн бүрүнүң ажыл нормазын ажыр күүседип турарлар.

Даг-дүгүн казар механизаторлардан мурнакчыларны хөйнү көрүп болур. «ЭКГ-4,6» деп электрижиткен экскаваторнуң Михаил Силичиге удурткан экипажы бирги кварталда 23,5 муң тонна руданы чүдүрген. Ында экскаваторщик болгаш оон дузалакчызы ай даалгазын 135 хуу күүсеткен. Ындыг кежээ болгаш бедик күзелсоруктуг кижилерниң аттары бодур: Андрей Контуи, Сарыглар Быттыг-оол, Леонид Козлов, Владимир Москвичев, Александр Бойков, Иван Бухтуев, Владимир Коновалов. Экскаваторщиктер бригадазы коммунистиг күш-ажылдың деп ат дээш демисежип турар.

Бульдозеристер Николай Панин, Николай Иванов, компрессор станциязының машинистери Александра Каширина, Валентина Зырянова, чер үттээр станоктарның машинистери Владимир Селюк, Владимир Иванов, мастер эш Либенко, механизмнер септекчилери Владимир Пахомов, Георгий Дербенев, электросварщик Екатерина Черепкова дээн ышкаш коллективтиң улуг хүндүткелин чаалап алганнарының кайызы-даа ол дээр.

ЧАА КОЛЛЕКТИВ ТӨРҮТТҮНГЕН

Чартык чыл бурунгаар «Тыва даг-дүгү» комбинадының баазазынга төп септелге-механиктиг мастерская ажыттынган. Чаа төрүттүнген коллективтиң кежигүннери оолдар, кыстар Совет Эвилелиниң ырак-узак булуңнарындан комсомолчу путёвка-биле келгилээн. Оларның арзында харлыг баштыг Мөңгүн-Тайгадан, ыраккы Өдүгенден, Совет Армияның шериг албанындан халашкан солдаттарны дээш кымнарны ол дээр.

— Бодувуста септелге-механиктиг мастерская бар апарган чорук бүгү-эвилел ужур-дузалыг бүдүрүлгениң ажыл-чорудулгазын дүргедедиринге дыка-ла улуг идиглиг. Кажан мастерская чок турда фабрикада ажылдап турар янзы-бүрү механизмнер үрелгенде үргүлчү Кызылче киирер турган—деп, ээлчег мастери эш Лемешко чугаалап турар. — Амгы байдал шуут сыр өске. Мында токарь, слесарь цехтери база бар. Ам чүгле фабриканың, рудниктиң янзы-бүрү чагыгларын хүлээп ап турар эвес, харын Тыва АССР-ниң дыка хөй районнарындан, колхозтарындан, совхозтарындан келген хөй чагыгны күүседип турар апарган.

Февраль-март айларда Чадааның хөмүр даш разрезиниң, «Барлык» совхозтуң, Кызыл-Мажалыктың, «Сельхозтехника» салбырының септээр чагыгларын боттарынынындан дашкаар кылып бергеннер.

Чаа коллективтиң кежигүннери эрткен бирги кварталдың планныг онаалгаларын хуусаа бетинде ажыр күүсеткен, 350 рубльди камнап алыр аргалыг болган.

Коллективте бодунуң херээн эки билир кижилерге: Анатолий Марьясовту, электро-каңнакчы Анатолий Вербишинни, токарь Андрей Вишняковту, Көк-Кара, Күжүгетти, демир үттекчизи Герман Саханчукту, слесарь Хертек Каң-оолду хамаарыштырып болур. Күш-ажылчы сагылга-чурум экижээн база цехтер арзынга социалистиг чарышты калбартып, агитас-массалыг ажылдарны экижиткениңден бо коллективке сөөлгү 4 айларның дургузунда чаңгыс-даа удаа ажыл шагы үзер чорук болбаан.

ДАГЖЫЛАР АҢАА ЧУРТТААР

Ак-Довуракта туттунуп турар доктаамал хоорайның баштай ажыглалга кирер объектилеринде тудуг-монтаж ажылдары амгы үеде түлүктээн. Май 1-ге чедир 32 болгаш 36 аал ашти чурттаар ийи бажың ажыглалга кирер. Оларның бирээзиниң адакы каъдынга аъш-чем магазини турар. Ам ында шеверлекчилер ажылдап киргеннер. Бажыңнарның штукатур, маляр ажылдары орту кирген. Бо чылын аңаа дыка хөй чуртталга бажыңнары болгаш культура албан черлери доосту бээр. Магазинниг 36 аал иштиг чурттаар бажың, 32 квартиралыг үш бажың, 88 комнаталарлыг общежитие, 48 квартиралыг бир бажың база чурттакчыларны хүлээп алыр.

Хоорайның шупту чуртталга бажыңнары изиг, соок суг дамчыдылгалыг, ванналарлыг болгаш радиожуткан болур. 520 өөреникчилер кирер улуг чаагай, чылыг-чырык чаа школа сентябрь 1-ден эгелеп ажылдай бээр. Бичии чаштарга 280 орунниг ясли-сад база ажыттынар. Бо чылдың үшкү кварталында чаа хоорай девискээринге чуртталга, культура албан черлери-биле кады амыдырал-хандырылга объектилери—50 кижи хары угда кирер чунар бажың, дүн-хүнде 1250 килограмм хеп чуур чер, эмнелге, чем белеткээр чер ажыглалга киргилээр. 1965 чылда 600 олуттуг чаа культура бажыңының тудуу доостур.

Бо дээрге Ак-Довурактың чурттакчыларын өөртүр болбайн аан. Ынчалза-даа тудугжуларның амгы үедеги ажылының темпилеринде четпестер хөй. Чуртталга тудуун чорудуп турар № 3 участок (начальниги В. Руш) чагыкчы-биле дугуржулга чокка төлевилелди хажыдары ам-даа үргүлчүлевишаан. Оон ужуру-биле хөй тудуг ажылдарын катап кылыр, тудугнуң хуусаазын узадыр чоруктар бар. Тууйбу салыышкынының шынары участокта кончуг куду. Тудугжулар дениелгениң тускай херекселдерин ажыглавайн турар. Ынчангаш бажыңнарның иштики, даштыкы ханалары, эжиктер болгаш соңгалар карактары дески эвес, катап деңнээр, хөй материал чарыгдаар, тудугнуң шынарын кудуладыр ужурга таваржыр.

Шеверлээр участок (начальниги Г. Игнатьев) база хөй үрей кылышкыннарны болдуруп турар. Ылангыя ол участоктуң инженер-техниктиг ажылдакчылары шеверлээр ажылдарны кончуг багай удуртуп турар. Ында прораб эш Жданов техниктиг удуртулганы боду чорутпайн, мастерлерге чүүй каай бээр. А мастерлер ол ажылды инструкторларга азы бригадирлерге дагзыр. Ынчангаш ажылчыннар боттарының кылып турар ажылдарын шын, төлевилел ёзугаар кылырын билбестер. Оон түңнелинде кажан ажыл кылдынганда хыналда чорударга хөй үрей кылыглар илерээр № 55 чуртталга бажыңының шалаларын ынчаар шын эвес кылганындан үш катап эдер ужурга таварышкан.

Чаа хоорай тудуунуң арыглалдерилгелери кончуг оожум чоруп турар. Тудуг-монтаж ажылдарының шынарын экижидер, туттунуп турар объектилерни дүрген ажыглалга киирер төлээде, тудуг ажылдарынга техниктиг удуртулганы экижидери чугула болу берген.

И. КЕЛИК-СЕНГИ.

Партийжи амыдырал

Аныяк коммунистерни кижизидерин экижидер

«Торгалыг» колхоз — Өвүр районда эң улуг ажыл-агый. Ынчангаш ында партия комитеди партияның үш эге организацияларынга даянып ажылдап турар.

Колхозта кижи саны хөй-даа болза, партия организациязының хүрээлеңинге чаа кежигүннерни киирип алыр, аныяк коммунистерни кижизидер ажыл кошкак чоруп келгенин миннир ужурлуг бис.

«Партия организациязының хүрээлеңинге чаа күштерни немээр, партияга хүлээп алыышкынның херээн эки удуртур, коммунистерниң шынар составын экижидер талазы-биле сөөлгү үеде чамдык ажылдарны чоруткан бис. Колхоз бүдүрүлгезиниң мурнакчыларын партияга киирерин ге белеткээр талазы-биле ажылды чорутканывыстың түңнелинде, 13 кижи СЭКП кежигүнүнге кандидаттар болган. Оларның арзында саанчылар Санаа, Биче-кыс, чолаачы Аржай-оол, кукурузачы Кара-оол олар колхоз бүдүрүлгезиниң мурнакчылары болуп, коммунистиң хууда үлегер-чижээн көргүзүп турарлар. Кижи эмчизи Н. Балдан ол ажылын база-ла үлегерлиг күүседип, чурттакчы чоннуң хүндүткелин чедип алган.

Ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга идепкейлиг киржир, хөй-ниитичи хүлээлгени күүседиринге үлегерин көргүзер талазы-биле аныяк коммунистерден негелдени күштелдирбишаан, оларның ортузунга кижизидилгелиг ажылдарны күштелдирип чорудар ужурлуг бис. Бистиң бо талазы-биле ажылывыста четпестер бары чажыт эвес. Ылаңгыя Чаа-Суурда, Чалаатыда партия эге организациялары (секретарьлары эштер Адыгжы, Чамзырай), СЭКП кежигүнүнге кандидаттарны партия кежигүнүнге кирерин ге белеткээр талазы-биле кошкак ажылдап турарлар. Оон түңнелинде Чаа-Суурда партия организациязының учёдунга турган СЭКП кежигүнүнге кандидат Тюлюш Доктугу партия кежигүнүнге кирип турар үезинде кончуг чавыс билиглиин көргүскен. Ол болза комитеттиң партбюрозунуң, партия эге организациязының четпес ажылы дээрлин миннир ужурга таварышкан бис.

Хову бригадазында аныяк коммунистер-биле ажыл база-ла дыка кошкак. Партия кежигүнүнге кандидат турган тракторист-механик эш Дукчуу «партияның негелдезин күүседип шыдавастыр мен» дээш, кандидат карточказын дужаап берген. Ол болза партияның хүрээлеңинге кирип турарларның мөзү-шынарын партия организациязы хандыр өөренип көрбээнинин, СЭКП кежигүнүнге кандидаттарның хүн бүрү кижизидилгезиниң четпезиниң херечизи болган.

Ол бүгү болгаш өске-даа четпестерни чайладыр, СЭКП-ниң хүрээлениниң шынар составын экижидер, партия организациязынга чаа күштерни немээр талазы-биле организастыг-даа, кижизидилгелиг-даа ажылдарны ам күштелдирип эгелээн бис.

Партияның хүрээлеңинге кирип болур мурнакчы, хөй-ниитичи болгаш төлептиг кижилер колхоз бүдүрүлгезиниң бүгү участоктарында бар. Оларның хөй-нииити ажылынга киржилгезин улам идепкейжидип, олар-биле хүн бүрү харылзааны быжыглап, аныяк коммунистерниң кижизидилгезин күштелдирип турган, партия организациязын организас талазы-биле улам быжыглаар хемчеглерни ап турар бис.

Партияның хүрээлеңинге кирерин күзээн аныяктар СЭКП Уставын болгаш Программазын өөренип алган турарынга дузалаар ажылды партком чорудуп эгелээн.

Партияга киргеннерниң документизин шын кылыры база кандидат карточказын, партия билетин чогуур үезинде тыпсыры чугула. Эрткен чылын бистиң партия организациявыстан СЭКП кежигүнүнге кирген эш Балган Маадыр партия билетин дөрт ай болгаш алган чүүл бар, а эш Доктугу кандидат карточказын үш ай болганда алган. Партияга кирген кижини хүлээп алган дугайында райкомнуң шиитпири үнген соонда, ол кижи он хонук иштинде партия документизин алган турар ужурлуг. Бо негелдени сагып күүседирин хандырары колхозтуң партия организациязындан шуут хамааржыр.

Партияга кирген кижилерге партия документизин тыпсыры саадап турары-биле чергелештир, олардан партия дадывырын хавырары база-ла узамдыгып турар таварылгалар бар. Ылаңгыя Чаа-Суурда партия эге организациязының секретары эш Адыгжы ындыг кижилерден «партия билединң чок-тур» дээш, дадывыр хүлээп алырын соңгаарладып турган. Мындыг четпестерни моон соңгаар болдурбас хемчеглерни ап турар бис.

Колхозчу массаларның ортузунга коммунистерниң мурнакчы ролюн бедитпишаан, партия организациязының составының шынарын экижидер хемчеглерни моон соңгаар-даа күштелдирер бис.

Т. ДАМБАЖЫК,
Өвүр районда «Торгалыг» колхозтуң партия комитединиң секретары.

Шалыпчы ээлчег хүннери

САРЫГ-СЕП. (Телефон-биле). Мында райүлетпүр комбинадының ажыл-ишчилери чоокшулап олурар улуг байырлалды төлептиг уткуур дээш, шалыпчы ээлчегниң хүннерин чарлаан. Бо ээлчегге кириптериниң мурнуу чарында ол коллектив чеди чылдың шиитпирлиг чылының баштайгы кварталында эки көргүзүглерлиг болган. Нииити продукция бүдүрериниң планныг онаалдазын 124 хуу, бараанныг продукциязының—131 хуу, ассортимент талазы-биле: дилген ыяш материалдарының—153 хуу, тудуг ыяжын ажыглаарының—162 хуу, оттулар ыяш белеткелин—160 хуу күүседип шыдааннар. Ол ышкаш чугай бүдүрерин 280 хуу, чазанылга кылыгларының—132 хуу, дааранылга кылыгларының—100 хуу күүседип, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 110 хуу чедирген.

Сарыг-сепчилер бирги кварталда планда көрдүнгенин ёзугаар 3500 рубль түңнүг орулганы киирип алыр турган, оон 300 рубль хөй орулгалыг болганнар.

Бо шалыпчы хүннерде станочниктер бригадазының удуртукчузу эш Килин, станочница эш Камзалакова, чолаачы Подков, даараныкчы Двоеглазова олар ышкаш мурнакчылар шылгарап турар.

Эки дооступ турар

Өвүр районда шээр мал оолдаашкыны эки дооступ турар. «Торгалыг» колхозтуң хойжузу Дондум Доңгак 407 хойдан 407 хураганны, «Коммунизмче орук» колхозта хойжулар Монгуш Дыртык 315 хойдан 320 хураганны, Ондар Буга 400 хойдан 400 хураганны менди алган. Бо көргүзүглер болза малчыннарның май 1-ге белээ болур.

Эрзинниң малчыннарында

Ленин аттыг колхозта комсомолчу Долзат Бөөгей он дөрт чыл иштинде саанчылап ажылдааш, бо чылдың бирги кварталында аңаа быжыглаан 16 инээнден 1911 литр сүттү саап албышаан, 16 бызааны ажаап турар. 209 тевени Ламажап Аракчаа менди малдап, 20 ботаганны алган. Ол-ла колхозтуң Тарлашкын аксында № 1 ферманың саанчылары Лидия Мыя, Иргит Өшкү-Саар, Чурук Тегил олар кижи бүрүзүнге 20—20 кылдыр быжыглаан инектериңден кижи бүрүзү бирги кварталда 1600—1900 литр сүттү саап алган. Бо аныяк саанчылар бызаа ажаар ажылды боттарынга хүлээнип, саанчы бүрүзү 5—6 бызааны боттары ажаап турар.

Н. ЛОПСАН.

ЧААРТЫКЧЫЛАР

Кодээ ажыл-агый техниказын бүрүн күчүзү-биле ажыглаар дээш, Тываның кодээ ажыл-агыйының дуржулга станциязының механизаторлары рационализаторжу саналдарны киирип, ону херек кырынга боттандырып турар. Кодээ ажыл-агыйның чамдык машиналары болгаш механизмнери долу күчүзү-биле ажыглаттынмас, чылдың хөй нуруузунда ажыглал чок, анаа турар чоруктар бар. Ону бистиң дуржулга станциязының чижээнден тодаргай көрүп болур. Станция эрткен чылын «КАС-606а» деп маркалыг автотыртыкчыны алган. Оон соонга улап алыр кожуу-биле чүгле мал сөөртүп дажыглаар. Өске ажылдарга ажыглаттынмас, ынчангаш чыл дургузунда ол тыртыкчының ажыглаттынза чогуур болдунар аргазының 20-ле хуузун ажыглап турган. Машинаны бүрүн күчүзү-биле канчаар ажыглаарыл? Ындыг айтырыг механизатор Михаил Давыдовту дүвүредип турган. Михаил Алексеевич бир-ле катап гараж эргелекчизи Змиевскийге чеде бергеш, мынча дээн:

— Борис Николаевич, бо автотыртыкчыны өлүг капитал кылдыр тургуспайн, бүрүн күчүзү-биле ажыглаарының хемчээн алза чүл?

— Канчаар кылырыл? — деп, демгизи удур айтырган.

— Ам база бир кожугдан кылып алыр—деп, Давыдов саналдаан.— Ынчангаш суук чүүлдер, тодаргайлаарга, бензин сөөрткей. Бо хире күчүлүг этти анаа тургузарга харааданчыг-дыр.

— Шынап-ла ынчап болур-дур— деп, гараж эргелекчизи аңаа каттышкан,— Сен ону кылып шыдаар сен бе, ынчаш?

— Мен ону бодап алган мен, Борис Николаевич. Өске рама тып алыр херек...

Михаил Давыдовтуң үндүрген күженишкиннери халас барбаан. Үндүр бижип каан эрги рама-даа тыпты берген. Аңаа өзектеп тургаш, чаа кожугну кылган. Оон кырынга бензин кудар тускай цистерналарны ыяк быжыглаан болгаш өске-даа чүүлдер-биле бүрүн дерээн. Күчүлүг автотыртыкчыны бүрүнү-биле ажыглаарының аргазын ынчаар тыпкан.

Ам Михаил Алексеевич Давыдов бодунуң чогаадып кылган чаа кожуу-биле тыртыкчызында бензин сөөртүп турар. Ол ийи неделяның дургузунда дуржулга станциязынга 60 тонна ажыг кывар чүүлдү сөөртүп чедирген. Давыдовтуң чаартыкчы чоруунуң ачызы-биле бензин сөөртүр ийи машина хосталган, оларны ам ховуда ажылдап турар тракторларга кывар чүүл чедиреринге ажыглаар апаар. А кажан мал сөөртүр апаарга, өске кожугну суп алыр, ол-ла. Ынчангаш тыртыкчының күчүзүн чүс хуу ажыглаар болган.

Дуржулга станциязының өске чаартыкчылары база-ла багай эвес ажылдап турар. Ылаңгыя В. Кротов, Л. Даньшин олар А. Федоровтуң моделин ёзугаар минералдыг чемишчидилгелер оонактаар улам болбаазыраңгай херекселди белеткеп кылган. Ол херекселди шенээрге эки түңнелди көргүскен болгаш бүдүрүкчүлүү мурнунда турганындан харын-даа артык болган. Ийи чаартыкчылар минералдыг чемишчидилгелер чаштырар тускай херекселди база-ла белеткеп кылган, ынчалза-даа ол амдызында хынаттынмаан. Ындыг херекселди эрткен чылын-на Иван Оглезнев белеткеп кылган. Минералдыг чемишчидилгелерни то чаштырарының хемчээли таарыштыртынмаан болганда, ук херексел ажыглалга кирбейн барган. Бо чылын ону улам болбаазырадып, чемишчидилгелер то чаштырарының хемчээлин таарыштырган.

Картофель тарып олуртур машинага картофельди мурнунда хол-биле урар, ынчангаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү куду турган. Ам В. Кротов биле Л. Даньшин картофель тарып олуртур машинага картофель урар тускай херекселди база-ла чогаадып турар. Ол херексел автомашинага картофельди чүдүреринге, картофель ажаап алыр үеде болгаш өске-даа чүдүрүүшкүн ажылдарынга ажыглаттынар апаар.

Тараа культураларының үрезинин хоран-биле холуурунуң тускай херекселин П. Брайнов биле В. Нагаевтиң саналын ёзугаар бистиң төп шаңнывыста кылган. Олар ийи ындыг херекселди боттары белеткээн. Үрезинни хоран-биле холуур тускай херекселдерниң бүдүрүкчүлүү шакта он тонна үрезин болуп турар, холуурунуң шынары эки. Ол херекселдер-биле үрезинни автомашинага чүдүрүп турда азы хову бригадаларының шаңнарынга аппарып дүжүрүп турда безин хоран-биле холуп болур. Ол-ла ийи чаартыкчының саналы-биле тараа чүдүрер херекселдерни база-ла чаарты дерип турар. Чаарты кылган чүдүрер херекселдиң ажылдаары эки, бүдүрүкчүлүү бедик, халбаңнары сынмас болур.

Ындыг чаартыкчы саналдарның ачызы-биле дуржулга станциязы ам тараа арыглаар шуудтурулгалыг шугумну А. Федоровтуң төлевилелин ёзугаар тургузар деп турар. Монтаж болгаш тудуг ажылдарын А. Федоровтуң төлевилели-биле кылырга, ийи катап хөй хөреңгини камнап берип турар, ынчаарга ажылдың бүдүрүкчүлүү барык-ла үш катап улгадыр. База-ла Андрей Семенович Федоровтуң саналы-биле бүгү культураларның мал чеминге хереглеттинер артынчыларын кургадып, арыглаар болгаш кадагалаары-биле складче урар шуудтурулга шугумун бо чылын тургускан турар. Ындыг шуудтурулга шугуму ажылчын күжүн мурнунда 8—10 кижи турганындан ийи-чаңгыс кижи чедир кызырар болгаш улуг камналганы бээр.

Ажыглалга киирген чаартыкчы саналдары дээш, акша шаңналын берген соонда, дуржулга станциязының чаартыкчылары ам улам-на идепкейлиг ажылдап турар апарган. Оларның чогаадыкчы саналдарын бүгү талазы-биле деткип, ажыглалга киирери эргежок чугула.

Н. АФОНИН,
агроном.

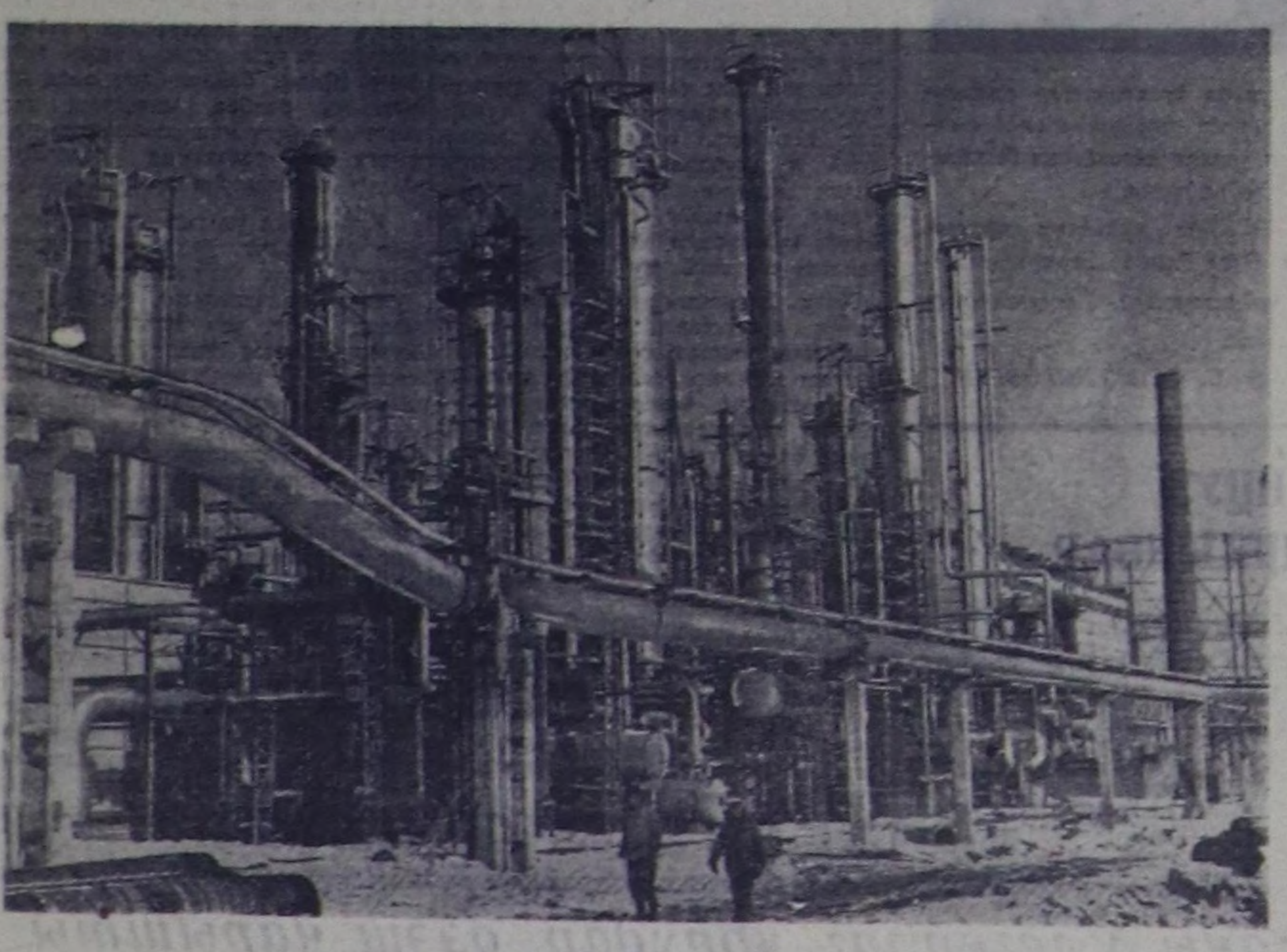

ТУЛА ОБЛАСТЬ. Новомосковскиниң химия комбинадынга удавас чаа бүдүрүлге күчүзү ажыглалга кирер. Аңаа ацетиленни, полихлорвинил чугун болгаш оон-даа өске чүүлдерни сайзырады ажылдап кылыр.

ЧУРУКТА: ацетиленни арыглаарының, дистелляциястаарының болгаш концентрастаарының корпузу.

МАЛДАР ЧҮГЕ КЫЗЫРААНЫЛ?

Малдың баш санын өстүрери төрүүр малга онааштыр хөй чаш төлдү алганындан хамааржыр. Ындыг турбуже бистиң Ленин аттыг колхозта төрүзе чогуур малдың хөй кезииңден төл албайн турары харааданчыг.

Колхозтуң Ийме участогунга 1964 чылда эш О. Дукар-оол эргелекчилээн тарып боозадылга пунктузу ажылдап турган. Малчыннар инектерни-даа, хойларны-даа сүрүп экеп-ле турган. Ам түңнели чүү болганыл? Шупту 404 баш инекти тарып боозадылгага киирген. Ам 50 ажыг инек төрээн. Оон иштинде 65 инекти 1964 чылдың декабрьда оолдаар кылдыр тараан, а херек кырында ынчан чүгле чаңгыс инек төрээн. Бо чылдың январьдан мартка чедир төрүүр кылдыр 192 инекти тараан, а марттың төнчүзүнге чедир чүгле 43 инек төрээн. Артканнары кызыраан.

Ол-ла пунктуга 3097 баш хойну тарып боозадылгага киирген. Ук хойлар февраль 1-ден марттың төнчүзүнге чедир дөгере оолдаар ужурлуг турган. А херек кырында түңнел шуут ыгланчыг: ол үезинде 1223 хой оолдаан, 1404 хой ол үеде төрүвейн барган болгаш кызыраан деп санаттынып турар. 470 хой үстүнде айыткан хуусаазында эвес, декабрь, январь айларда хураганнаан. Моон чылдагааны болза, хураганнарны хойлардан орайтап үскен ужурундан оларның арзында кошкар дөтпечигештер турганында. Оон барымдаазы болза деңзизи куду, чүүл-бүрү чузуннуг хураганнар төрүттүнүп турары болур. Маңаа чамдык мындыг чижектерни көргүзүп болур. Эш О. Дукар-оол хойжу Т. Осурнуң 492 хойларын тараан, оон чүгле 123 хой, Ы. Дөстектиң 440 хоюндан 120 хой оолдаан.

Тарып боозадылгага кирген бодаа, шээр-даа малдың хөй кезии төл бербейн турарының чылдагааны чүл деп айтырыгга колхоз баштаар чериниң хуралынга эш Дукар-оол дорт харыыны берип шыдаваан. Шынында мындыг чүүлдер илерээп турар: бир кодан хойну чүгле дөрт хүн тараан, а хойжу Дарын-оолдуң 423 баш хоюн чүгле ийи хүн тараан. Ам ол кодандан ийи чүс хире хой оолдаан. Шевелде кошкарларга тыптырып албайн, душкан-на хойларны тарып кааптарга ындыг болбайн канчаарыл. Оон эки түңнел үнмези чер-ле билдингир.

Тарып боозадылга чорул турда, колхозтуң улуг зоотехниги эш Д. Биче-оол аңаа барып турган болза-даа, ажылдың шынарын хынап көрбээн, шын эвес чорукту илеретпээн болгаш чүгле сан көрүп, аңаа оожурган турганы ол-дур.

Тарып боозадылганы шын эвес чорутканының хараазындан колхозтуң төрүзе чогуур малының бо чылын барык ден кезии кызырап турар. Мындыг байдал-биле малдың баш санын өстүрериниң планын канчап күүседирил, ынчаш.

Колхозта келир чылын төл алза чогуур инек 1770 баш. Оон аңгыда колхозчуларның хуузунда муң ажыг баш инек бар. Боларның шуптузун тарып боозадылгага киирер дээр болза, канчап-даа күш четтинмес. Тарып боозадылга чорудар чүгле ийи пункт бар. Ындыг болганда материалдыг бааза бар черлерге тарып боозадылганы чорутпаш, ырак черлерге инектерни-даа, хойларны-даа сула эдержилгеге киирзе чогуур. Ам чүгле 9 буга бар. Оларның санын көвүдедириниң хемчээн база алза чогуур.

Бир кол чүве болза тарып боозадылганың техниктерин өөредип белеткээри, оларның ажылының херек кырында түңнелин көрүп, материалдыг сонуургалын бедидери чугула. Эрткен чылда ышкаш ынчаар ажылдаар болза, аңаа эрттирип кагбайн, чогуур түңнелди кылза чогуур деп саналдыг мен.

С. ӨЛЗЕЙ-ООЛ.
Чөөн-Хемчик район.

УЛУГ ТИИЛЕЛГЕНИҢ 20 ЧЫЛ ОЮНГА

ХАБАРОВСК КРАЙ. Вера Сергеевна Кащеева Бира деп суурда 12 чылда чурттап турар. Ол ам уруглар садының эргелекчизи. Ооң кижизиткени хөй уруглар өзүп-доругуп, школаларда өөренип турар, а Вера угбай-биле найыралын олар үспээн. Школачылар ону боттарының пионер чыыштарынга үргүлчү чалап, дайын чылдарында совет кижилер боттарының Төрээн чуртун канчаар камгалап турганын чугаалап бээрин дилээрлер. Ынчаарда Вера Сергеевнаның сагыжынга Волганың снарядтарга буза шаптырткан эрии, «Кызыл Октябрь» заводтуң корпустарының бузундулары кирип келир. Аңаа 120-ги адыгжы полктуң гвардейжилери-биле кады Вера Сергеевна хүнде атакаже 20 удаа барып, тулчуушкун шөлүнден балыгланганнарны үндүрүп эккеп турган.

А ооң соонда Днепр. Санитар инструктор Вера Кащеева бирги бөлүк десантниктер-биле кады хемни кешкен. Хемниң барыын эрииниң плацдармынга ол чүгле балыгланганнарның амы-тынын камгалап ап турган эвес, харын база разведчик болуп, онаалдазын чедиишкинниг күүседип турган. Харын балыглаган соонда безин чыскаалга ол арткан. Вера Кащееваның эрес-маадырлыг болгаш дидим чорууна 3-кү Украин фронтузунуң бүгү дайынчылары чоргаарланып турган. Эрес-маадырлыг чоруу дээш аңаа Совет Эвилелиниң Маадыры атты тывыскан.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧОГААДЫКЧЫ ДИЛЕП ТЫВЫЫШКЫННАР

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында эртем болгаш техника талазы-биле Ленинчи шаңналдар комитединиң даргазының оралакчызы Ю. Е. Максарев-биле СЭТА-ның корреспондентизиниң беседазы

Бистиң хүннеривисте эртем-техниктиг депшилгениң хуулгаазынныг шимчедикчизи шинчилел болгаш заводтар лабораторияларынга, конструктор бюроларынга болгаш төлевилел организацияларынга болбаазырангай машиналар, аппараттар төрүттүнүп, улам-на сайзырангай технологтуг чорудулгалар тургустунуп турар. Чогаадыкчы дилеп тывыышкынның базымнары шак ынчаар дүргедеп бар чоруур. Техниктиг депшилгениң чогаадыкчылары—шинчилекчилериниң, чогаадыкчыларының, технологтарның, конструкторларның эки ажылдарын Ленинчи шаңналдар-биле демдеглээн.

...Ээн чыткан элезинниг черлерниң чуруу өскерлип турар. Каракумда элбек суг чеде берген. Болбаазырангай гидротехниктиг дериншкин—Каракумнуң 800 километр узун дүптүг каналын тудкан.

Аму-Дарьяның суглары Туркменияның улуг делгем черлеринге амыдыралды бээр. Мургабтың, Тедженниң кандаачал районнарынче, республиканың Копет даг чанында барыын болгаш мурнуу-барыын районнарынче сугну дамчыдарының чугула нарын айтырыы чаа каналды тудканы-биле шиитпирлеттинген.

Эртемденнер болгаш төлевилекчилер—Ленинчи шаңналдарның лауреаттары А. Н. Асхоченский, И. В. Болтенков, А. Т. Морозов, К. Ф. Ефремов болгаш өскелер-даа нарын техниктиг элээн сорулгаларны чедиишкинниг күүсеткен. Хемден суг чырыын үндүрериниң айтырыын олар плотина чок, доора каналдар тударының вариантызы-биле шиитпирлээн. Канал кыдыының эрик бузуглалының таарымчалыг хевирин, элезиннерниң көшкелениишкининден болгаш суг агымының дайлымы-биле үрелиишкинден камгалалдың комплексилиг системазын хандырарынга аргалар чедимчелиг тывылган. Каракумнуң чаа каналының тудуу делегейде суггат тудуунуң практиказында деңнежир чүвези чок улуг.

Бойдус газы—чиик өртектиг ажыктыг одаар чүүл болгаш химия үлетпүрүнге үнелиг чиг-эт болуп турар. Чыл бүрүде хоорайлар болгаш үлетпүр бүдүрүлгелери хөй миллиард кубометр газты улуг газ дамчыдылгаларындан ап турар. Газ дамчыдылгаларының шөйлүп чоруткан оруунуң өзүлдези газ сордуруп үндүреринге херегээр күчүлүг техниканы тургузарын негеп келген. Неваның машина тудуунуң заводунга газ турбиназының конструкциязын ажылдап кылган болгаш бүдүрерин шингээдип алган. Бо шимчедикчини ажылдадырын болгаш хандырарын бүрүнү-биле автоматчыткан. Бодунуң көргүзүглериниң талазы-биле чаа турбина делегейниң турбиналарының дээре хөй хевирлери-биле деңнежип турар. Бо үеге чедир безин он-он ындыг агрегаттарны бүдүрүп үндүрген. Газ-турбина агрегаттың конструкциязын тургусканы, ону массалыы-биле бүдүрерин шингээдип алганы база улуг газ дамчыдылгаларының компрессор станцияларынга оларны ажыглааны дээш автор коллективинге—В. И. Андреев, Г. И. Богорадовский, А. А. Бурдин болгаш өскелерге-даа Ленинчи шаңналды тывыскан.

Дүрген өрүмнээшкин—даг-руда үлетпүрүнүң эң чугула айтырыгларының бирээзи. Ачисайск полиметалл комбинадының рудниктеринге дагның горизонталдыг ажылдап кылыышкынын дүрген чорударының чаа аргаларын ажылдап кылганы болгаш нептеретгени дээш М. И. Харитонов, Н. И. Абрамов, Б. Ф. Еремин болгаш өскелерге-даа Ленинчи шаңналды тывысканы кайгамчык чүүл болганының ужуру-даа бо. Өрүмнээшкинниң туруп турар нормаларын кашкаш катап ашкан. 7 чыл иштинде—1958 чылдан 1964 чылга чедир комбинаттың рудниктеринге чаа аргалар-биле 30 муң метр хире даг ажылдап кылыышкынын эрткен. Ындыг бедик бүдүрүкчүлүг чоруктуң чажыды чүдел? Ол бедик бүдүрүкчүлүг болур чорук ажылдарның чаа организациязының, ажы бедик машиналарны болгаш механизмнерни сайзырангайжыдып база тургусканының ачызында чедип алдынган. Ылангыя чүдүрүкчү машинаны чаарткан, ынчангаш ооң бүдүрүкчүлүү 1,8 катап бедээн. Даг массазын соксаал чокка чүдүрер боду чоруур шууштурулганы база тургускан, механиктиг шпалдарны болгаш өске-даа үнелиг таарыштырылгаларны ажыглаан.

Өңнүг металлургия шапкын хөгжүп турар. В. И. Ленин аттыг «Североникель» комбинаттың коллективиниң болгаш өске-даа бүдүрүлгелерниң дуржулгазы бо талазы-биле чижек болуп шыдаар. Комбинатка чаа цехтерниң тудуун кылбайн тургаш, чүгле чорудулгаларны интенсификастааның болгаш технологияны сайзырангайжытканының күселибиле электролит никельди болгаш металл кобальтыны бүдүрерин улуу-биле көвүдедир аргалыг болган. Ленинчи шаңналдарның лауреаттары В. Я. Поздняков, Н. Ф. Борисов, В. Б. Жилкин болгаш өскелер-даа чаа технологияны ажыглааш, дериглгениң бүдүрүкчүлүүн дыка бедидерин чедип алган.

Совет машина тудугжулары бедик базыышкынга шуткулга хептериниң пресстээшкининиң депшилгелиг аргазын ажылдап кылган. Ол дидим техниктиг сорулганы боттандырары-биле тускай пресс тургузутларны болгаш автоматтыг шугумнарны белеткээн болгаш нептереткен. Бо талазы-биле тускай эртемниглер А. Г. Веденев, Б. Г. Вороновский, А. Д. Горячев болгаш өскелер-даа шылгараан. Ынчангаш оларга улуг шаңналды тывыскан. Шуткулга хептерниң хептээшкининиң чаа аргазы болза, чорудулгаларны механизастаарынга болгаш автоматчыдарынга кайгамчык аргаларны ажыдып турар. Сөөлгү чылдарда безин ындыг бедик бүдүрүкчүлүг автоматчыткан хептээшкин шугумнарын ажыглалга кииргн.

Ленинчи шаңналдарның лауреаттары кайгамчык совет агрономнар болгаш селекционерлер А. Л. Мазлумов биле Н. А. Савченко олар чигир свёклазының бежен чыгам үнелиг сорттарын кодээ ажыл-агыйга берген. Ол сорттарны тургузар дээш эртемденнер дөртен ажыг чыл иштинде кызымак болгаш чымыштыг күштү үндүрер ужурга таварышканнар. Бо үеде чуртка чигир свёклазының бүгү шөлдериниң барык чартык кезиинде, а Россия Федерациязында—сезен хуу ажыында рамонск селекцияның үрезиннерин тарып, өстүрүп турар. Ылангыя 27 областарда, крайларда болгаш республикаларда райончуткан «Рамонская-06» деп сорт улуг шөлдү ээлээн. Мазлумов биле Савченко оларның тургусканы чигир свёклазының сорту бедик дүжүттүг, кандаашкынга туруштуг, дүрген быжыычалы болгаш бедик техниктиг шынарларлыы-биле ылгалып турар. Совет селекционерлериниң тургускан культуралары продуктулуунуң талазы-биле бирги черлерни ээлеп турарын делегейге чигир свёклазының сорттарының болгаш гибридтериниң чоруткан шылгалдалары көргүскен.

XX чүс чылда медицинаның эң улуг чедиишкиннериниң бирээзи болза ханның кылымал арга-биле эргилиишкининиң айтырыын чедиишкинниг ажылдап кылганы болур. Хөделип турар баштайгы прибор хевири-биле ооң системазын тургузарының болгаш боттандырарының идеязы бир-ле дугаарында бистиң чуртувуска төрүттүнген. «Автолектор» деп ындыг аппаратты 1924 чылда С. С. Брюхоненко тургускан. Ол херекселди баштай ыттың одура кестинген бажының физиологтуг ажылдаарын шуут соксатпазынга хамаарыштыр чорудуп тургулаан дуржулгаларга, а ооң соонда клиниктиг тур өлүмнүң сөөлүнде амылыг амыттаннарны диргизериниң үезинде чүректиң орнунга ажыглап турган. Ханның кылымал эргилиишкининиң байдалдарында төп нерви системазын шинчилээри-биле холбаштыр С. С. Брюхоненконуң чорудуп турган ажылы, а ол ышкаш хан ээзэжээриндеи камгалаары эртем болгаш практика талазы-биле улуг сонуургалды болдуруп турар. Шинчилекчи ханның ээзэжээрин болдурбас элээн припараттарны синтезтээн болгаш мыйыстыг бода малдың өкпезинден гепаринни алырының аргазын ажылдап кылган. Бо үеде гепаринни медицина практиказында ажыглап турар.

Бистиң чуртувуска С. С. Брюхоненконуң ажылдап кылганы ханның кылымал эргилиишкинин боттандырарының ол болбаазырангай аргазын даштыкы чурттарның эртемденнери калбаа-биле ажыглай берген. Бо эртемден-эмчиге Ленинчи шаңналды өлген соонда тывыскан.

Совет кижилер Ленинчи шаңналдың лауреаттарынга изиг байырны чедирип, чогаадыкчы бодалдарның боттаныышкынынга чаа-чаа чедиишкиннерни оларга күзеп турар.

(СЭТА).

БАШТЫҢЧЫНЫҢ ТӨРҮТТҮНГЕН ХҮНҮНГЕ

Делегейниң ажылчы чоннарының улуг башкызы В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 95 чыл оюн байырлалдыы-биле демдеглеп эрттиреринге Кызылдың № 2 ортумак школазының өөреникчилери болгаш башкылары белеткелдиг ужурашкан.

Школаның башкылары эге класстардан эгелээш, үстүкү класстарга чедир өөреникчилерниң билииниң деңнели-биле «Ленинниң өлүм чок идеялары мөңгеде чурттап, тиилеп турар», «Ленинниң дугайында сактыышкыннар», «В. И. Ленин бүгү делегейниң ажылчы чоннарының дугайында» деп допчу лекция, беседаларны аңгы-аңгы класстарга чоруткулаан.

Ол ышкаш класстар аайы-биле база ниити школа «Ленинниң аныяк чылдары болгаш революсчу ажыл-чорудулгазы» деп стендини, «Ленин мөңге-мөңгеде дириг» деп монтажты өөреникчилер кылганнар. Ылаңгыя бо стендини болгаш монтажты белеткээринге 8-ки класссчылар идепкейлиг киришкен.

С. ОЮН.

ХҮННҮҢ ХЕРЕГЛЭЭР ЧҮҮЛДЕР БАР

«Искра» колхозтуң Бажың-Алаак суурунуң чурттакчылары хөй. Ында кижи эмнелгезиниң салбырынга чылдың-на хөй иелер божуп турар. Медицина дузаламчызын чон оон үргүлчү ап турар. Көдээ Совет, артель баштаар чери эмнелгениң орансуурун эки септеттирген болгаш оттулар ыяш-биле хандырган.

Эмнелге бажыңында телефон киирттинген болгаш чаа кудук кылдынган. Мурнунда телефон чок турда, бир километр хире черге баргаш, кайы херектиг черинче ам телефоннаар, суглаарда база ол хире ырак черге кылаштаар турдувус. Чедимче чок ындыг байдалдан ам уштунган бис. Хүннүң-не хереглеттинер ол чугула чүүлдер эмнелгеде ам бар апарган.

О. ЧАЙДАНМАА.

Чөөн-Хемчик район.

Сагыш-сеткилче ханылаар

Бичии кижилерни эртемге, чурумнуң эки талаларынга, эки аажы-чаңга, культурага өөредип турар үевисте оларның сагыш-сеткилинде чүү болуп турарын эскербейн баар таварылгалар биске тургулаар. Ол дээрге бистиң өөренип көөрүвүс болгаш чогуур хемчеглерни ап тургаш, кижизидилге ажылы чорудар кол төвүвүс-түр.

Мындыг таварылганы көрээлиңер. Сески класссчы Лора О.-нуң даштыкы байдалы оожум. Ооң өөредилгези багай эвес, хөй-ниитиниң ажылынга эки. Эш-өөрү-биле найыралдыг-даа болза, боду белен чүве ыттавас, кажан ооң характеристиказы негеттинге бээрге, класс башкызы «Лораның өзүлдези өйүнде, эки байдалда өөренип, кижизиттинип турар. Ону долгандыр турарлар аңаа таарзынар...» деп бижээн.

Бир катап Лораның иези уруунуң хагдынчак, чүге-даа хөөн чок апарганын эскерип каап, школага башкылардан сүме дилеп чедип келгенде илерээни болза, уругнуң адазы туруш чок, хүннээчел, арагачы кижи болган. Эзирик чедип келгеш, кадайын бак сөглээр, ажы-төлү көрүп турда-ла бажыңынга чурум чок чоруктарны бо-ла үүлгеди бээр, бодунуң чурумунуң болгаш сөглээн сөстериниң бужар-багындан-даа ыятпас, арагачы турган. Ооң түңнелинде Лора бодун мораль талазы-биле базындырган кылдыр көөр, амыдыралга бүзүревес, амыдыралда чараш чүүлдерни белен эскербес, хагдынчак апарганы ол. Бодунуң иштики амыдыралында ол муңгаралдарны Лора бар-ла шаа-биле чажырып чораан. Башкызы бо бүгүнү мырыңай эскербээн-дир.

Кижизидилге ажылында кол чүүл болза, кижи бүрүзүнүң иштики сагыш-сеткилинче ханылап кирип, кижизидилге ажылын чорудары болур. «Бышпаан» бичии кижилер иштики сагыш-сеткил, бодалдар талазы-биле чайгылчак, ынчангаш багай салдарларга белени-биле алзып болур. Бичии кижиниң сагыш-сеткилинче ханылап кирип, кижизидилге ажылын чорудары дээрге хирургтуң алдын салааларының кижиниң чүрээнге дээп, аңаа кезиишкинни кылып турары-биле дөмей нарын ажыл болур.

Элээди оолдар ийикпе уруглар боттарын улуг кижизиг кылдыр ап чоруур үезинден эгелеп, бодунун сеткил-сагыжында уругга азы оолга ынаан хөлчок-ла чажырган чоруп болур. Ол үеден эгелеп элээди кижиниң сеткил-сагыжы уругнуң чоргааралының, оолдуң бүдүштүүнүң, кижилерни хүндүлээриниң, амыдыралда чараш чүүлдерге ынакшып, ону үнелээриниң болгаш аныяк кижиниң мөзү-шынарының өске-даа эки талалары-биле долган чоруур апаар.

> **Кижизидилге дугайында бодалдар**

Элээди уругларның сагыш-сеткилиниң өзүлдезин шын оруктче башкарып, туруштуг кижизидилге ажылын чорудар туржук, чамдык ада-иелер ону эскерип көрбес азы тоомчага албайн баары кончуг шын эвес. Чамдык ада-иелер харын-даа оларның найыралын шын билбейн, өскээр угаап чүве чугаалаар, ол өзүп орар арыг шынчы найыралдың кедилиин билбейн, үреп каары кончуг шын эвес.

Мындыг таварылганы көрээлиңер. Тоску класссчы С. бодунуң чаңгыс класссчызы оол В-биле бичии чажындан тура чаңгыс класска кады өөренип чораанннар. Ойнаарда-даа, бот-кичээл кылырда-даа чарылбас, кончуг найыралдыг өзүп келгеннер. Кажан тоску класска өөрени бергенде оларның ол найыралы улам быжыгып, кады лыжалап, конькилеп, кинолап чоруур, ёзулуг-ла каткы-хөглүг өңнүктер бооп, школазының эки активчилери апарганнар. С-тиң иези уруунуң ол чурумун шын эвес кылдыр көрүп, ол ийи өңнүктерниң аразынга кандыг-даа хамаарылга турбазын чедип алырын оралдажып эгелээн. Ол үеден эгелеп С. школазының хөй-ниити ажылынга багай киржип, шугулдаар, бирле чүвени хандыр бодаан чоруур апарган.

Мону класс башкызы эскерип каан. Уруг бодунуң сагыш-сеткилиниң кударалын чажырып, амыдырал талазы-биле чамдык нарын айтырыгларның кол, шын шугумун билбези-биле өөзүн башкы билип каар ирги бе деп пат-ла чораан. Дуржулгалыг башкы чүү болуп турарын билип алыры-биле С-ти бажыынче каш катап чалап тургаш, ёзулуг шынчы туруштуг байдалы-биле амыдыралдың бүгү талаларын тайылбырлап берип тургаш, уругнуң бүзүрелин чаалап албышаан, ооң сагыш-сеткилиниң бүгү байдалдарын билип алган.

Башкыларның чоруткан педагогиктиг сүмелериниң түңнелинде уруунуң шын амыдыралчы орук-биле кижизиттинип бар чорууруун иези билип, С биле В-ниң найыралынга бүзүрээн. С база катап өөрүп, хөглеп чоруур апарган болгаш ада-иези болгаш башкызынга улуг бүзүреддиг болу берген. Ынчангаш ада-ие болгаш башкы уругларның иштики сагыш-сеткилиниң кижизидилгезин база чорудары чугула. Бо ажылды ада-иелер чедиишкинниг чорудуп болур. Чүге дээрге ада-ие олар-биле үргүлчү кады турар болгаш уругларның кады ойнаар эш-өөрүн, чүү чүвеге эң-не сонуургалдыын, сеткил-сагыжының ылгалдыын кымдан-даа артык эки билирлер. Башкы кижи база-ла ада-иеден дудак чогу-биле бо ажылды чорудар ужурлуг. Кол-ла чүве ада-ие биле башкы быжыг харылзаалыг болурунда.

М. УВАН-ООЛ.

ХҮЛЭЭЛГЕ КҮҮСЕТТИНГЕН

Коммунистиг күш-ажылдың бүдүрүлгези — Кызылдың бүс-турбиналыг электростанциязының коллективи Май 1-ге алдар болдурган күш-ажылчы ээлчегге киргеш, чеди чылдың сөөлгү чылының 4 айларының бүдүрүлге онаалгазын хуусаа бетинде күүседир деп бедиткен хүлээлгени алган. Ол сөзүнге энергетиктер ээ болганнар. Электроэнергия ажылдап кылырының дөрт ай онаалгазы апрельдиң 24-те күүсеттинген болгаш пландан ажыр 600 муң киловатт-шак энергияны ажылдап үндүрген.

Бүгү улустуң байырлалы — Май 1-ге күш-ажылчы чаа белектерлиг ужуражыр, республиканың бүдүрүлгелерин, көдээ ажыл-агыйны электроэнергия-биле үзүктелиишкин чокка эки хандырар дээш, коллектив бо хүннерде бодунуң күжениишкинин улам дыңзыткан.

Май мурнунуң күш-ажылчы ээлчээнде турар турбина салбырында улуг машинист эш Н. Концевтиң, котёл салбырында улуг машинист эш Н. Барановтуң удурткан коммунистиг күш-ажылдың бригадалары, кол щит башкарылгада Н. Павкинаның электромонтерлар бригадазы болгаш коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары котёл салбырының мастери В. Кулаков, электрослесарь В. Василенко, лаборант-аппаратчик Л. Мыгин, суг бээр черниң моторизи В. Головченко болгаш өскелер-даа кончуг эки ажылдап турарлар.

Бүдүрүлгениң мурнакчылары байырлалга күш-ажылчы чаа чедиишкиннерлиг ужуражыры-биле кады коллективтиң хөй-нииити амыдыралынга киржилгезин улам күштелдиргеннер.

Бистиң бүдүрүлгеде ам үеде коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары деп бедик атты чаалап алган 121 кижи ажылдап турар. 66 кижи ол бедик ат дээш демисежип турар.

Кызылдың энергетиктери чеди чылдың сөөлгү чылының бүдүрүлге онаалгаларын хуусаа бетинде күүседир деп алган хүлээлгезин төлептиг-биле күүседип шыдаарлар.

М. ПЕТУХОВ,
Станцияда улуг экономист.

ОЧЕРК

Тыва танкистерниң командири

БАШТАЙГЫ ҮДЕЛГЕ

ТАР-ның Нам, чазааның удуртукчулары болгаш республиканың хөй-ниитизиниң төлээлекчилери-биле кады президиум столунуң артынга танкист хептиг он тыва оолдар бир орус эштиг көстүп келирге залда олурган кижилер туруп келгеш диңмиттиг адыш часкаан.

Чүс-чүс карактар дайынчыларже кезе көрүпкен. Оларга чоннуң ол кичээнгейи чоргааранчыг-даа, сүрээденчиг-даа болган. Хурал даргазы митингини ажыткаш, күрүне удуртукчузу, тыва генералга сөс берген. Ооң өткүт, тода үнү кижилерниң кичээнгейин хандыда берген.

— Эштер! Тыва Арат Республиканың ажылчы чоннары ок-боозун холга туткаш, фашист эжелекчилерни чылча шаварынга белен дээрзин ССРЭ-ниң Ада-чурттуң Улуг дайынының баштайгы хүнүнде-ле улустуң он дугаар Улуг хуралының үндүрген Декларациязынга-ла илергейлээн болгай. Бо аразында нам, ревэ кежигүннеривиден, ревшериглерден, арат чондан чүс-чүс кижилер фронтуже баар күзелин илереткен билдириишкиннерин ТАРН Төп Комитединге, республиканың чазаанга, Шериг яамызынга, Аревэ Төп Комитединге киирип, бедик патриоттуг чоруун илергейлээн. Төп Комитет болгаш Тываның чазаа оларның күзелин хандырар деп шиитпирлээн. Советтерниң социалистиг чуртун камгаалары — бодувустуң Төрээн чуртувусту, революстуг херээвисти камгалаарывыс ол деп чүвени арат чоннуң бедии-биле медереп билгенип ол патриотчу чорук боду-ла херечилеп турар-дыр. Мынчангаш Тываның баштайгы эки-турачы-танкистерин фронтуже Кызыл Шеригниң дайынчылары кылдыр бөгүн үдээривис бо-дур. Баштайгы үделгениң соонда чүс-чүс, муң-муң тыва оолдар, кыстарны Ада-чурттуң ыдыктыг Улуг дайынының фронтузунче моон-даа соңгаар үдээр бис.

ЧУРУКТА: Баштайгы эки-турачы-танкистер. Ийиги одуругда солагай талазындан ийи дугаарында Түлүш Нүрзат. Чурукту 1943 чылда тырттырган.

Ораторнуң ол сөстериниң митингиниң бүгү киржикчилери диңмиттиг адыш часкап, уралаашкын-биле деткээн.

Генерал чугаазын доозуп, адыш часкаашкыны намдай бээр аразында хурал даргазы чарлаан:

— Тыва танкистерниң командири, биче лейтенант эш Нүрзат бодунуң дайынчы эштериниң өмүнээзинден таңгырак бээр-дир.

Бедик, күдер боттуг, арны хүнге хүрерти додуга берген дестек чаактыг оол индирже үнүп келген. Баш удур бижип белеткээн текстизин номчуп чоруй, командир улам дидимненип, сүрээдээни чавырлып келгеш, чугаазының өөлүн бодунуң сөстери-биле дооскан:

— Тываның нам, чазааның, арат чоннуң бөгүн бисти үдеп турарын утпас бис. Биске көргүскен идегелди бедии-биле сагып, советтиң кызыл танкистери-биле кады немец-фашист эжелекчилерни тиилээш, маадырлар болуп чанып кээривисти фронтуже чорупп тура, нам, чазаавыска, арат чонувуска таңгыраглап тур бис...

Дайынчыларны хоорай чонунуң болгаш ревшериглерниң, эш-өөрүнүң үдээшкини даштыгаа база улажы берген. Аңаа залда олурганнардан каш катап хөй кижи чыылган.

Танкистерни чедирер автобусту лозуңнар-биле кызыл чайт кылдыр шимеп каан. Автобустуң чанынга шериглер чыскаалыпкан. Оларның аразында турган чаңгыс чер чурттуг өөрү, аъттыг шериг оолдар: Мунзук, Севең-оол, Мезил-оол, Улуг-Шыыр олар-биле Нүрзат чарлырының каш сөстерин солчу каапкан.

— Силерниң фронтуже чоруур хүнүңер ырак эвес, дуңмалар. Эки белеткениңер. Черивистиң улузунга, даайымга мени үдеп кааныңарны дыңнадып, чагаалаар силер.

— Байырлыг! Менди-чаагай, Нүрзат. Дайзынны тиилээш, сен-даа, бистер-даа чанып келгеш, Дус-Дагже шуптувус чангаш, чонувус-биле кады тиилелгени байырлаар, бис,—деп, Мунзук өөрүнүң мурнундан далаштыг кый дээн.

Автобус-даа, ону үдээп чиик машиналар-даа Абакан кайы сен дээш чыылган хөй чоннуң ортузу-биле паромче хап бадыпкан. Чүс-чүс холдар көдүрлүп, «Тулчуушкуннуң» аялгазы ырадыр-ла ужугуп дыңналып чыдып калган.

...Саянның калбак эзимнериниң аразы-биле, кадыр кашпалдар долгандыр харап алган улуг, биче хемнерниң ишти-биле, тыйлагар оруктарлыг бедик, кадыр арттар-биле кыжын-даа, чайын-даа ашкан кижи кандыг-даа тергиин чурукчу чуруп четпес, кандыг-даа чечен сөске чедир сөглеттинмес магалыг чурумалдарны көөр. Мөңге ногаан шивилерлиг калбак эзимнер кыжын безин узун орукту дургаар төнмес. Тайганың өң-баазын чечектери эзимнер иштин, аяңнарны, оргулаштарны, ховужугаштарны каш өңнүг хевистен артык каастаптар июнь айның кааң хүннеринде болап ажары—аң солун үе. Бистиң баштайгы эки-турачыларывыс чогум-на ындыг өйде, 1943 чылдың июнь 20-ниң хүнүнде Саяннап ашканнар. Дайынчылар ол чурумалды магадап, кезек када ыттажпайн чораанннар.

Оолдарның аразынга фронтуже бар чораан орус оол—1940 чылда Кызылга келген баштайгы танкыны башкарарынга бо өөрүн өөреткен инструктор Григорий Рудик-тир. Тыва танкистерге оон база чоргаарланып чорааны чугаажок. Чүгле дайын эгезинден бээр 1943 чылга чедир ол он-он кижилерни танк башкарарынга өөредир дээш Нүрзат-биле кады хөй күштү үндүрген.

Рудик бодунуң хөглүг, сергек чаңы-биле өөрүнүң шыпшың чораан байдалын үзе кирипкен.

— Эш командир, чүге бук дивейн чоруур бис, хөөрежир болгай, орук узун, бодувустуң бодалывыс-биле чугаалажып четтиге бээр бис—дээн.—Бөгүн бисти хүн боду безин үдешкен дег болду. Ак-көк дээрни кандыг дээр, хиндиинде хир чок. Чараштыр кеттинипкен душтуктар дег, Саян дагларының безин бисти үдээнзиин. Бо хүннүң, бо дээрниң адаанга аас-кежии дээш, совет-тыва найырал дээш, келир үе дээш амытынны харам чокка демисежиривистин бүүрүл Саян дыңназын, оолдар.

— Тулчур бис, эш лейтенант. Чырык хүн адаанга улам эки чыргал дээш тулчур бис—деп, эжиниң сөзүнге командир каттышкан...

ДАЙЫНЧЫ ТИИЛЕЛГЕЛЕРНИҢ ОРУУ-БИЛЕ

Баштайгы тыва эки-турачылар июньнуң сөөлгү хүннериниң бирээзинде Волгада улуг хоорай Горькийге чедип келгеш, совет танкистер-биле кады чаа дайынчы танк—«Т-34»-тү өөренип кирипкеннер.

Дөрт ай эрткен. Дайынчы өөредилге доозулган. Оларның кижи бүрүзү-ле механик-башкарыкчы болган. Тыва оолдар совет дайынчылар-биле кады чаа танкыларны шуут заводтан хүлээп алгаш, фронтуже углаан хапканнар.

Курлавырда тускай 25-ки танк полугунуң составынга киргеш, каш ай иштинде дайынчы белеткелди эрткеннер...

Поезд барыын чүкче чорупп орган. Долгандыр немец эжелелден хосталган совет черлер. Кайда-даа дайынның чоокта чаа арттырып каан истери: үрелген хоорайлар, суурлар, снарядтарның, үгер-боорларның чара шаап каапкан тулчуушкун шөлдери, үрелген техниканың сектери. Безин чадаарда бүдүн арыгларның ыяштары безин углуп калгылаан.

Тыва танкистер фашизм деп чүвениң бир чижээн Белгород хоорайның чоогунга көрген. Ак хову ортузунда элээн улуг тей.

— Мында, бо хову ортузунда канчап тыпты берген тей боор?—деп, улгады берген херээжен кижиден айтырганнар.

— Бо тей дээрге немец-фашистерниң эң араатанзыг үүлгединиң изи-дир. Он ийи муң совет кижилерниң сөөктери мооң адаанда хөмдүнген. Араатаннар ханы тамыны ол кижилерниң боттарынга албадап кастыргаш, оларны диригге олче сүргеш, боолап каанннар.

Фашистерни хайыра чок согунар эргимнер. Бо тейни сактып чоргар...

25-ки танк полугу Совет Армияның шавар халдаашкыны кидин үргүлчүлеп турган Украинаның ийиги фронтузунга каттышканда, Украинада Аржановка деп суурнуң чанынга олар фашистер-биле бир дугаар-ла тулчуп кирген.

Кайы-даа таланың артиллериязы диңмиреп үнген. Танкистер бистиң чадаг шериглеривис биле немецтерниң камгалалының мурнуу шугумунуң аразынга чорда, оларның кыры-биле ужуккан снарядтарның шутуму агаарга улажып турупкан: сактырга кушкаш ужуп эртер хос безин чок кылдыр сагындырар. Чүгле дзин-дзиң дээр, чер сирилээр. Ол аразында «Танкистер, бурунгаар!» деэн команда дыңналган. Командири башкарыкчы-механик Нүрзатты ынаар-мынчаар чорут деп командылап чораан. Кышкы камгалалын буза шаптырган немецтер дезип ыңай болгулаан. Танкистер фашистерни ховуга боолап, сүрүп, бастырып чорупканнар. Ол аразында Белгород чоогунда тейни, орус херээжен кижиниң чагыын Нүрзат сактып келген. Сапаан чүве болза ооң танкызының илчирбези безин та чеже дайзынны бастырган чүве! Удаваанда балгаштыг оңгар чоога черге танкылар чорупп албастаан. Ынчан немецтер танкистерни бүзээлеп келгеннер. Ол-ла тулчуушкунга тыва дайынчы Шойдуң аар балыглаттырган.

(Уламчылыг).

ҮЕНИҢ НЕГЕЛДЕЛЕРИНГЕ ДҮҮШТҮР

СЭКП обкомунуң бюрозунуң шиитпирин ёзугаар бистиң республиканың культура албан черлериниң көрүлдези бо чылдың февральдан эгелээн.

Бо көрүлдениң баштайгы чадазы болза, культура-чырыдыышкын албан черлери эрткен чылын чорудуп келген ажылының түңнел отчёдун бо чылдың бирги кварталының дургузунда чон мурнунга бээри болур. Бо айыттынган хемчег бирги кварталда доозулган. Ол отчёттар болза, СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин культура-чырыдыышкын албан черлериниң канчаар күүседип турарының дугайында чоннуң хыналдазы болуп эрткен. Ол ышкаш бо отчёт болза, культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылын мооң соңгаар улам экижидеринге улуг идиг болган. Ылангыя Каа-Хем районнуң Көк-Хаак, Таңдының Черби, Кочетов, Тес-Хемниң Күнгүртуг болгаш өске-даа клубтарга болгулаан отчёттарга бүдүн чыл дургузунда чон мурнунга чорудуп келген ажылдарны тодаргай анализтеп, хөй-хөй кижилер боттарының саналынга клубтарның ажылында четпестерни айтып, ажыктыг санал-сүмелерни берген, ол клубтарның ажылын улам-на экижидеринге, материалдыг баазазын быжыглаарынга канчаар-даа аажок улуг идигни берген.

Каа-Хем районнуң Кундустуг кожээ клувунуң эргелекчизи эш Бризгина чон мурнунга отчёт кылып тура, партия организациязының талазындан клубтуң ажылынга улуг дузаны чедирип турарын чугаалаан. Секретарь эш Горин бот-тывынгыр уран чүүл коллективинге боду-биле киржип, концерттерге бодунуң талантызын көргүзүп, клубту дерип, ойнакчыларга идик-хеп садар акша-хереңгини колхозтан бээринге улуг дузаны чедирген. Чон ортузунга культура-массалыг ажылдарны чорудар талазы-биле Кундустуг школазының башкыларының клубка дуза чедирбейн турарын санал берген кижилер чөптүг-биле шугумчулаан.

1964 чыл — төгээдыкчы өзүлдеге болгаш культура албан черлериниң материалдыг баазазын быжыглаарынга улуг балымныг чыл болган дээрзи культура албан черлериниң кылган отчёттарындан тодаргай көзүлген. 1944 чылда Тывага кирүнениң болгаш профсоюзтуң 44 клубтары турган, аңаа бот-тывынгыр уран чүүлдүң 132 бөлгүмнери ажылдап, орта 1584 кижи киржип, бөлгүм бүрүзү-ле чүгле 12 киржикчилиг турган. Амгы үеде республикада 162 кожээ клуб бар, ында бот-тывынгыр уран чүүлдүң 502 бөлгүмнери бар, олар 6365 кижи киржикчилиг, бөлгүм бүрүзүнде-ле 40 кижи киржип турар. 1964 чылда чүгле бот-тывынгыр уран чүүлдүң бөлгүмнери 3 муң ажыг шиилерни, концерттерни 300 муң кижиге көргүскен.

Культура албан черлериниң хөй-нииити көрүлдезиниң дургузунда кандыг чаа чүүлдер болгулаарыл деп айтырыг тургустунуп келир чадап чок. Культураның чаа одагларын тударының база чедир туттунмаан тудугларны доозарының ажылы калбаа-биле эгелээн. Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг колхозунуң төвүнде чаа клубтуң тудуу коддуунда-ла доозулган, ону майда ажыглалга киирер. Бии-Хем районнуң «Өөк» совхозунуң Тарлаг салбырының төвүнде чаа клубтуң, ол-ла районнуң «Искра» колхозунуң Өөк суурунда кожээ библиотеканың тудуглары эгелээн. Тээлиниң Культура бажыңының тудуун доозар, Бай-Хаактың Культура бажыңының тудуун алгыдарын болгаш оон монтаж ажылдарын доозар. «Элегес» совхозтуң төвүнде клубтуң тудуун уламчылаар. Кызыл хоорайның 26 кварталында чаа туткан чурттаалга бажыңынга чаа хоорай библиотеказын тургузар. Каа-Хем районнуң «Кызыл тук» колхозунга чаа клубту тудуп доозар.

> *Культура албан черлериниң*
> *хөй-нииити көрүлдези чоруп тур*

Май 1-ниң байырлалынга болгаш немец фашистерни ашкан тиилелгениң 20 чыл оюнга чаа чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш чарыш республиканың культура албан черлеринге бо частың эгезинде-ле калбарган. Часкы тарылга ажылдары эгелээн черлерде культура одаглары боттарының ажылын эгелей берген. «Күш-ажыл-биле Төрээн чуртувусту алдаржыдаалы» деп темалыг кежээниң айы республикада чоруп турар. Бо кежээ Чөөн-Хемчик районнуң Шеми клувунга белик деңнелге эрткен. Каа-Хем районнуң Сарыг-Септе Культура бажыңынга, Даниловка кожээ клувунга «Назы четкеннерниң хүнү» деп тематиктиг кежээлер база Самагалдайда Культура бажыңынга болган айтырыглар болгаш харыылар кежээлери чоннуң улуг сонуургалын хайныктырган. Шуурмак клувунга ында башкыларның киржилге, дузазы-биле шажынга чүдүүр болгаш чүдүвес кижилерниң кежээзин эрттиргени шажынның шын эвес сурталынга алзып турар чамдык кижилер четпестерин билип алырынга улуг идиг болган.

СЭКП ТК-ның март Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар херекке республиканың культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылдакчылары боттарының улуг-хуузун киирери дээш ажылдап кирипкен.

Барыын-Хемчик районнуң культура албан черлери көскү агитацияны калбартырынче улуг кичээнгейни салырын шиитпирлээн. Олар көскү агитацияның бүгү-ле хевирлерин калбаа-биле ажыглап, районнуң колхозтарның мурнакчы кижилериниң арга-дуржулгазын, оларның социалистиг хүлээлгелерин диаграммаларга, рамаларга, плакаттарга, стендилерге көргүзерлер. «Барлык» совхозу Кызылдың чурулга мастерскаязында баштайгы 8 шиттерни чагып кылдырткан. Аңаа совхозтуң малының баш сан талазы-биле өзүлдезиниң планын, эът, сүт, дүк, тараа бүдүрериниң планын база күрүнеге садарының социалистиг хүлээлгелерин болгаш ажыл-агыйның өске-даа чедиишкиннерин көргүзер. Ол-ла Барыын-Хемчиктиң «Большевик» колхозу клубту шимеп каастаар дерилгелерни Кызылдың чурулга мастерскаязында кылдыртып турар. Таңды районнуң клубтары болгаш библиотекалары мурнакчы дуржулганы нептередириниң база көскү агитацияны экижидип, ону районнуң колхозтарының, совхозтарының бүдүрүлге ажыл-херектери-биле ханы холбаштырып ажылдаарының социалистиг хүлээлгелерин алган.

Бо чылдың дургузунда бистиң министерство культура ажылдакчыларының ийи хүн хуусаалыг семинарларын район бүрүзүнге-ле 6-8 катап чорударын планнап турар. Аңаа культура-массалыг ажылдарны чон ортузунга канчаар чорударының чаа сорулгаларын чугаалажыр, кожээ ажыл-агыйга болгаш өске-даа темаларга тематиктиг кежээлерни канчаар эрттирерин база бүдүрүлгениң мурнакчы кижилери-биле ужуражылга кежээлерин организастап эрттирерин, партияның болгаш чазактың шиитпирлери-биле холбашкан айтырыгны ажылчы чоннуң ортузунга пропагандалаарын өөренир.

Республиканың дыка хөй колхозтары, совхозтары культура-чырыдыышкын албан черлеринге боттуг дузаны чедирип турары өөрүнчүг. Чиңгэ, Эрзин районнуң «Коммунизмче орук» колхозунуң баштаар чери (даргазы эш Шойжун) чүгле 1964 чылда клубка дериг-херекселдер садарынга 7 муң ажыг рубльди үндүрген. Ол ышкаш Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг колхозунуң баштаар чери (даргазы эш Кошкар-оол) клубка дериг-херекселдер садарынга хөй түңнүг акша-хереңгини үндүрүп келген. Ам ол колхозтуң күзели-биле 200 олуттуг чаа клубту тудуп доозуп турар. Ол клуб делгем фойелиг болгаш элээн каш өрээлдерлиг, библиотека турар чери база бар. Бии-Хем районнуң Өөк кожээ Соведи (даргазы эш Немкина) аңаа хамааржышкан культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылынга боттуг дузаны чедирип турар.

Үстүнде көргенивис чедиишкиннер бар-даа болза, чамдык культура одаглары чон ортузунга культура-массалыг ажылдарны чорударын амдаа ыракта четпес чорудуп, чамдык районнарның удуртукчулары культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажыл-чорудулгазынче кичээнгей салбайн турар чорукту маңаа ыттавайн эртип болбас. Бии-Хем, Таңды, Тес-Хем райкүүскомнары культура албан черлериниң ажылынче, оларның материалдыг баазазын быжыглаарынче чогуур кичээнгей салбайн турар. Бии-Хем районнуң Суш, Хадын, Ээрбек, Сесерлиг клубтарының септелгезин чыл бүрүде-ле эки кылбас, материал-техниктиг баазазы багай, чаа клубтар, библиотекалар тударынга, септелге кылырынга чамдык колхозтарның, совхозтарның талазындан акша-хереңги үндүрбейн, мурнакчы колхозтарның эки эгелээшкиннерин эдербейн турар. Сөөлгү каш чылды улаштыр Бии-Хем районну бот-тывынгыр уран чүүлдүң республика көрүлделеринге черле эки черни ап көрбээн. Бии-Хем районнуң клубтарының 70 хуузу чаңгыс-даа чагылга чок болуп турар.

Республиканың элээн хөй клубтарында доктаамал ажылдап турар бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнери чок. Олар кандыг-бир көрүлделер, байырлалдарга белеткелдер үезинде ажылдааш, ол хемчеглер эрте бээрге шимээн чок-ла баар. Барыын-Хемчик районнуң Дөң-Терезин, Аксы-Барлык, Бай-Тайганың Дөң-Терек, Тээли, Кызыл-Даг, Бии-Хемниң Сесерлиг, Тарлаг, Өөк, Таңдының Черби, Кара-Хаак, Баскал, Кара-Булуң, Доора-Хадың суурларда кожээ клубтар боттарының ажылын ында ажыл-агыйның мурнунда салдынган сорулгалар-биле дүүштүрбейн, көскү агитацияга күш-ажылчы чедиишкиннерни, бүдүрүлгениң мурнакчыларының чедиишкиннерин, арга-дуржулгазын көргүспейн турар. Чамдык районнарның партия, совет органнары культура одагларының көскү агитациязынче кичээнгей салырын кошкаткан. Ылангыя Өвүр, Эрзин, Тес-Хем, Барыын-Хемчик, Бии-Хем, Бай-Тайга, Чөөн-Хемчик районнарның чамдык клубтарында көскү агитация талазы-биле ажыл дыка багай.

Клуб, библиотека, Культура бажыңының бүрүзү амгы үеде республикада чоруп турар хөй-нииити көрүлдезинге эки түңнелди чедип алыр дээш үениң негелделеринге дүүштүр ажылдаар, ажылда бар четпестерни дүрген узуткаарының чугула хемчеглерин алыр ужурлуг. Культура албан чериниң бүрүзү-ле чоннуң культурлуг дыштанылгазының ёзулуг одаа болган турарын чедип алыр, СЭКП ТК-ның март Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарының херээнге улуг-чаагай салыышкынны киирер хүлээлгелиг.

В. КУЛИПАНОВ,
Тыва АССР-ниң культура министерствозунуң улуг инспектору.

Индий-пакистан кызыгаар үскүлежиишкини

ДЕЛИ. (СЭТА). Качский Ранн районда (Барыын Пакистан — Индия) кызыгаар участогунуң дугайында айтырыгның талазы-биле Пакистанның болгаш Индияның аразында бар турар чөрүлдээлер сөөлгү үеде дыка чидигленген болгаш Индияның база ол ышкаш Пакистанның талазындан чепсектиг күштер киришкен шыңгыы кызыгаар үскүлежиишкининге чедирген.

Апрель 9-та болгаш 12-де ийи удаа үскүлежиишкин болган соонда ол районда кызыгаар полициязын түрүм шериглер-биле солаан. Ийи талалар үскүлежиишкин болган районче немелде күштерни келдирерин үргүлчүлеп турар. Индий парлалганың дыңнатканы-биле алырга, ында шериглерниң саны тала бүрүзүнден үш муң хире кижи четкен.

Индияның сураглыг күрүне ажылдакчылары кызыгаарның ол районунда тургустунган байдалга улуг кичээнгейни көрүндүрүп турар. Ылангыя премьер-министр Л. Б. Шастри апрель 16-да Аллахабад хоорайга (Уттар Прадеш штат) болган митингиге чүве чугаалап тургаш, мынчаар медеглээн: бо маргылдааны таарыштыр шиитпирлээр дугайында чугаалажыышкыннарны Пакистан-биле чорударынга индий чазак белен, бир эвес үскүлежиишкинни тайбың арга-биле таарыштыр шиитпирлээр чүве болза, эки болур ийик. Ынчалза-даа бир эвес чугаалажыышкыннар эки талалыг түңнелди бербес болза, харыы хөделиишкиннерге Индия белен дээрзин премьер-министр демдеглээн.

КАРАЧИ. (СЭТА). Пакистанның чазак бөлүктери Качский Ранн районга тургустунуп келген үскүлежиишкинге онза шыңгыы кичээнгейни база көргүзүп турар. Ол районга кызыгаар үскүлежиишкиннери мооң мурнунда-даа болгулап турган, ынчалза-даа ол үскүлежиишкиннер сөөлгү үелерде ышкаш ындыг хемчээлге кажан-даа түрбаан дээрзин Пакистанның даштыкы херектер министри Э. Бхутто билинген.

Индия-биле кызыгаар үскүлежиишкиннерин чугаалажыышкыннарның аргазы-биле таарыштыр шиитпирлээрин чедип алырын Пакистан оралдажып турарын даштыкы херектер министри демдеглээн. Ынчалза-даа, «бис өнчүк-чөөгээге харыылаар ужурлуг болгай бис» деп, ол немеп чугаалаан.

* * *

Качский Ранн Индия биле Пакистанның аразының кызыгаарында Инд хемниң чөөн талакы аксында шөйдүнген болгаш, оон шөлү 25 дөрбелчин километр. Качский Ранн куржур тулаалыг участок болган ужурунда ында чон чурттавайн турар. Бо девискээр чогум кайызынга хамааржыр дугайында маргылдаа ийи чурттарның аразында 1947 чылдан, ылавылаарга, британ колонизаторлар таарыштыр шиитпирлеттинмээн чамдык кызыгаар айтырыгларын Индияга болгаш Пакистанга хевээр арттырып кааш, индий чартык ортулуктан үнүп чоруткан үезинден бээр түрүп келген.

Дээрбечилер оожургавастаан

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Апрель 26-да америк болгаш мурнуу-вьетнам самолёттар ВДР-ниң девискээринче каш удаа халдаашкыннарны кылган. АП агентилелдиң корреспондентизиниң Сайгондан дыңнатканы ёзугаар алырга, чамдык районнарга агрессорлар күштүг боолаашкынга таварышкан. Халдаашкын үезинде агаарга ийи самолёт үскүлешкен. Оон бирээзи америк болгаш өскези мурнуу-вьетнам шериг-агаар күштериниң самолёду болган. Америк самолёт черге чуурулдур дүшкен, ужудукчузу өлген.

Ол хүн болган халдаашкыннарга 45 самолёт киришкен.

Хөйнүң караа көскү

Прокуратура, суд, шагдаа чериниң ажылдакчыларының ажыл-чорудулгазы нарын харысалгалыг. Олар социалистиг хоойлуну долузу-биле камгалап, хөй-нииитиниң корум-чурумун үрээрлерге болгаш оорлар, хулиганнарга удур эрес-маадырлыг демиселчилер.

Юстицияның ажылдакчылары кезээде-ле чон-биле кады, хөй-нииитичи актив-биле быжыг харылзаалыг. Мынчангаш республиканың эң ырак черлериниң бирээзи Бай-Тайга районнуң Кара-Хөл кожээ Совединде партия, комсомол активиниң ажылының дугайында маңаа бижиирин авторлар шиитпирлээн.

БЫСКАН ХАРЛЫГ ДҮНЕ

Буурул баштыг Бай-Тайга туман тыртып, хадып эгелээн. Бай-Тайга мынчап барганда чугаажок хар чаар. Харын-даа элээн каш хонуктарда дүвүлээш туруп аар. Мындыг үеде ырак-узак чорук чорууру-даа бергедей бээр. Бөрү хойга келгенде туманныг, караңгы дүннер, алы чаъс чайыктыг ажыглаар болгай. Кажар чилби, оптуг оорлар база-ла бөрү ышкаш кара сагыштыг.

Ынчангаш кожээ магазин оорлаар дээш кажар оорлар Борис Кужугет биле Хертек Допчаа чогум-на ындыг үени манап турганнар. Декабрьның бир дүнези. Баш удур таарыштыр кылган дүлгүүр магазинниң шоочалын ажыдарга таарж берген.

— Арыг-ла ажыл-дыр — дээш, Борис эжинче караан баскан.

— Ыттава, ону чугаалаар үе эвес-тир — дээш, Бористи Допчаа шенектепкен. Магазинге кирип келгеш ында чыскаай салган бараанарны көрүп кааш, оларның карактары чүгүржүп-ле эгелээн.

— Бараан бе, акша бе? — деп, Борис Кужугет сымыранган.

— Бараан дээш чоор сен. Дөө сейфти көрбедиң бе? Хамык акшаң ында болгай.

— Ыттава! Фонарың одун өжүр — деп дужааган харыы келген. Хөй акшаларны чүвүр болгаш хөйлен карманнарын доллур дыгыпкаш, үурук-суурук магазинден үне халааннар. Садыгны оор алганының дугайында медээ кожээ Советтиң даргазы Сарыг-Доңгак Очур-оолга эртен дораан-на дыңналы берген. Кудай багы чаңгыс хүн дижир. Шынап-ла ол дүне бичии быскан хар чаггаш аязы берген.

Кара-Хөл кожээ Советтиң даргазы турган Сарыг-Доңгак Очур-оол баштаан Санчин Байыр, Хертек Санданчай, Хертек Серемел, Зоя Сарыгларлар олар магазинниң оор алган черинге чеде бергеннер. Бысканнап чагган бичии хар адаанда үш кижиниң изи суурну кулу базыпкан болган. Ол не колхозчу Шыдырааның бажынче кирген болган. Хертек нертен бөлүк кижилерниң көстүп келгенинге Допчаа биле Кужугет хөлзей бергеннер. Боттарын сезиндирбези-биле олар кызып-ла быжыг туттунуп олурганнар.

— Шоодайга шивегей чажыртынмас болгай. Садыгны оорлааныңарны ажыы-биле миннинер. Эрте миннири силерниң херээңерни чиигедир — деп, Сарыг-Доңгак Очур-оол оорларның кырында-ла барган.

Бис кайнаар-даа барбаан бис. Барымдаа херечи чок черге хамаатыы кижиге чүве шамнаар эргени кым бергенил? — деп, оорларның бирээзи агартынган.

— Будук базар саазында дүшкен будук дег ак харда изиңерни база херечи дивес силер бе? — деп Зоя Сарыглар Допчааны кынчыктырбайн барган. Оорлар бот-боттарынче ыяткан хевир-биле көрүшкен. Ам-даа дүвүрээн-дир деп чүвени олар чугаалашпайн билишкеннер. Хертек Допчаа матрац хавының иштинден хөйленде ораап каан хөй акшаны уштуп келгеш, Совет даргазынче хөөн чок сунган.

Магазин эргелекчизи-биле кады олар акшаны санап көөрге, чартыы чок болган. Харда иште үш кижи-дир силер. Бирээңер кайдал база акшаңар чамдызын кайда чажырдыңар дээш оорларга айтырыглар шуужуп-ла турган.

Калдар-оолдуң бажыңында деп, Борис Кужугет келдирлеп харыылаан. Оларның үшкү ээжи Күке Хертек деп кижи деп чүве база-ла илереттинген. Күке деп кымыл ол? База-ла аңаа эвес кайгалдарның бирээзи. 1960 чылда садыг оорлааш шииттирип чораан кижи болган. Бөлүк оорларның «кассалаан» акшазын Калдар-оолдуң бажыңынга шыгжаан чыткан.

ЧАНДЫР ДАЙНААН САРЖАГ

Колхозтуң чолаачызы Тамдын-оолдуң бажыңында саржаг бары Борис Кужугет биле Хертек Ытпакка шагда-ла билдингир. Ону оорлаптар чай тывылбайн турган. Эрткен чылдың ноябрьның дүнезинде оларның күзели боттанган. Ажырымчы чорук черле багай. Чеже-даа оралдашса 20 кг саржаг Борис Кужугет биле Хертек Ытпактың боскунче ашпайн барган.

Бо удаада оор херекти ол колхозта шагдааның штаттан дашкаар инспектору Хертек Дойвун, кожээ Советтиң секретары Хертек Херел болгаш өскелер-даа истеп тургаш илереткеннер. Өскениң белен чемибиле амданнаныр деп бодаан хоптак сеткилдиглер Борис Кужугет биле Хертек Ытпактың планы шак ынчаар бузуран дүшкен. Олар кеземче хоойлузу-биле чогуур торгаалды алганнар. Кожээ Советтиң даргазы турган Сарыг-Доңгак Очур-оол хөй-нииитиниң корум-чурумун камгалаарының талазы-биле элээн хөй ажылдарны кылган. Кожээ Советтиң активи чүгле арагалаар, чурум үрээрлер-биле демисежип турар эвес, а харын оор херек үүлгеткеннерни дидими-биле истеп тып, шагдаа, суд ажылдакчыларынга улуг дузаны чедирип турарлар.

Ынчангаш «Кара-Хөл» колхозта мооң мурнунда чылдар-биле деңнээрге хөй-нииитиниң корум-чурум үрээр, оор-сук кылыр чоруктуң көскүзү-биле эвежээни ында кожээ Советтиң ажыл-чорудулгазындан база улуу-биле хамааржыр.

Г. САНЧАА.
И. КЕЛИК-СЕНГИ.

ПАРК — БАЙЫРЛАЛ БҮДҮҮЗҮНДЕ

Кызылда Культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгының ажылчыннары чайга белеткелди шагда эгелээн, ол белеткелге чон идепкейлиг киришкен. Ындыг болбас аргажок, чүге дээрге кызылчылар парыгынга ынак. Ажыл соонда азы дыштаныр хүннерде ооң хөлегелиг аллеяларынга селгүүстээрин, теннис, шахмат залдарынга сагыш хандыр ойнап, спорт шөлдеринге мергежип өөрениирин четтикпейн манап турарлар. Ону чайга белеткээринге республиканың ном үндүрер чериниң, статистика эргелелиниң, автоэргелелдиң коллективтери эң-не идепкейлиг киржип, парктың бичии ажылчын коллективинге боттуг дузаны чедирген. Дыштанылга парыгынга таарымчалыг байдалдарны тургузар дээш парктың ажылчыннары Анфиза Баскакова, Лукерия Митюкова, Екатерина Курочкина, Николай Каширов, Степан Филиппов олар шефчилерни тус-тус ажылдарга таарыштыр эки организастап турган.

Ынчангаш бо чылын парктың чайга белеткели мурнуку чылдардан дээре кылдынган. Ында чамдык чаа чүүлдерни кылган. Заводтан чаа әккелген аъттыгаштар, ааткыыштар, ойнаарактар-биле дериттинген уруглар шөлүн кылган. Аңаа доктаамал дежурныйлар ажылдаар. Ынчангаш ажылчы чон беш хардан өрү назылыг уругларын ол шөлге ойнадып кааш, кино, концерт көрүп, хемелеп, хостуг дыштанып ап болур.

Лопиңгилер дээр долгандырыгларны тургускан. Орта быжыгландыр шарыттынып алгаш, тырыкыландыр дескинип өөренип болур. Ооң чанында «күштүглерниң» шөлүн катап чаарты дерээн. Ында тургускан «кара буганы» мыйызындан алгаш ужур шелипкен азы бедик чагының бажынче хендирбиле туттунуп үне берген кижи үнелиг белектер-биле шаңнадыр. Ынчангаш «күштүглерниң» шөлүнге кижи хөй болгаш аажок хөглүг болур. Тырыкыландыр ужар самолёт, карусельдер, теннис, биллиард, шыдыраа, комчулга залдары, механиктиг тир ажылдап эгелээр.

Парктың чурукчузу Николай Каширов лекторий залынга «1964 чылда Тыва АССР-ниң күрүне планының күүселдезиниң түңнелдери», «Тываның ажылчыннарының 1965 чылда социалистиг хүлээлгелери», «Социалистиг чарыш чаа чедиишкиннерге чедирер», «Космонавтика», «Олар хосталга дээш демисежип чорааннар», «Марксизм-ленинизм бистиң идейлиг чепсээвис», «Комсомол — Төрээн чурттуң камгалалында» база «Аас-кежиктиг совет уруглар» деп стендилерни, парктың кирер аксында «Атом тайбың күш-ажылга бараан болур», «Космонавтар» деп улуг чуруктарны кылган.

Ооң-биле кады көвүрүглер, верандалар, олуттар бүдүүр, ханалар чугайлаар ажылдарны бүрүн доосакн. Парктың ишти арыг, чараш. Чай дургузунда парктың аллеяларын дорт, чараш, делгем кылдыр эде кылыр. Чаа концерт залын тударын планнап турар. Маңнап турар аъттыгаштарлыг, чымчак ааткыыштарлыг карусельди уругларга, «Спираль» деп карусельди улуг улуска таарыштыр эптеп тургузар, а майның 20-ден эгелээш хеме станциязы ажылдап эгелээр.

Ынчангаш ам бүгү таарымчалыг чүүлдер-биле дериттинген, арыг агаарлыг парк кызылчыларны манап турар.

Д. АНАЙ-ООЛ.

Кызылдың спортчулары байырлалдың маргылдааларынга багай эвес белеткенип турар.

ЧУРУКТА: Уруглар командазы белеткел үезинде.

Фото В. Красниковтуу.

Агаар бойдус

Бөгүн республикага болгаш Кызылга булуттагылап каап турар хүн болур. Хат өй-тавында болгаш соңгу-барыын чүк угланыышкынныг. Агаарның температуразы даглыг черлерге 0-дан 5 градус чылыг. Өске черлерге — 10—15 градус, а Кызылга — 11—13 градус чылыг.

КИНО

„СОЛДАТТЫҢ АДАЗЫ“

Удавас мындыг аттыг кино-чурук республиканың кино-экраннарынга көргүстүнүп эгелээр. Ооң сценарийзын Сулико Жгенти бижээн, тургузукчузу — Резо Чхеидзе.

Бо кино-чурук болза кырган грузин колхозчу Георгий Махарашвилиниң дугайында чугаалап турар. Ооң оглу фронтуда танкист, немец-фашистиг эжелекчилерге удур дайылдажып чоруп турар. Оглундан бир-ле катап чагаа чедип келген, ында: «мен балыглаттыргаш, эмнелгеде чыдыр мен» деп бижээш, ол эмнелгениң адресин бижип каан болган.

Мынчангаш, Махарашвилиниң кадайы ону «оглувуска ылавыла барып ужурашкаш кел» деп чагып, чем-хүнезинни, белектерни тудускаш, үдеп чорудуптар. Ол үдеп турда грузин суурнуң өскелаа хөй чурттакчылары маңаа көрзүнзе база мындыг-мындыг чүүлдерни чугаалаар сен деп чагып тургулаар.

Махарашвили чорупкан. Машинага-даа олуруп, демир оруктап-даа, тергелиг аът-биле-даа ол чорук-ла турар. Мынчангаш оглунуң чыткан эмнелгезиниң турар черинде шериг кезээнге ол чеде бээр. Ону хоруглуг шериг черинде чедип келген дээш, командылал чери бир солдатка камгалаткаш, дедир чанары-биле чорудуптар деп турда, янзы-бүрү аргаларны хереглеп тургаш, оглунуң чыткан эмнелгезиниң черинге ол муң-не чеде бээр. Ынчалза-даа оглу эттиндир эмнеттиргеш, фронтуже дедир хапкан болган. Ынчаарга Махарашвили ирей «оглум черле мында турар ужурлуг» дээш, бүзүревейн, балыгланган кижилер чыдар эмнелге черинче чаза таварып кире бээр.

Аңаа баргаш, оглунуң чыткан өрээлинде балыг солдаттар-биле хөөрежип, олардан оглунуң дугайында тодаргайы-биле дыңнап алгаш, ам кээп бүзүреп, сеткили оожургааш чоруптар. Ол аразында бир орус аныяк солдат аңаа таваржы бергеш, сээн оглунуң турары шериг кезээ ында болгай деп, бир суур адап бээр болгаш ону шериг техниказы сөөрткен эшелонга олуртуп алгаш чоруптар. Аңаа чедер хире турда, «ол суурну немецтер эжелепкен, ынаар углаан-даа хереэ чок» деп аңаа айыткан. Ол аразында немецтер аңаа база чедип келген, бистиң шериглеривис аткаарлап үнер. А кырган Махарашвили ол дайылдажып турган шериглерниң аразынга апаар. Бир аныяк орус солдатты немецтер балыглапкан, а Махарашвили ону камныы-биле кускактап алгаш, оон соонда союп-даа чораашт, айыыл чок болгу дег черге чыттырып кааш, ону оон ынай алгаш баары-биле хемчег алыр дээш чоруптар. Ол аразында немец солдат демги балыглаган бистиң солдадывысты тып алгаш, автомат-биле боолап кааптар. Ону көрген Махарашвили ол немец солдатты туткаш, боо ужазы-биле соп өлүрүп каар.

Оон соонда Махарашвилиниң немец-фашистиг солдаттарны көөр хөңнү чок чоруу кыптынган. Мынчангаш шеригге кирип алгаш, дайзынга удур дайылдажыр деп шиитпирлээр. Ынчалза-даа «сен кырган кижи-дир сен» дээш, ону шеригге хүлээп албайн турар болгаш бир подполковник аңаа: «дайылдажып чоруп турбаңза, туттура берзинзе канчаар сен, немецтер сени көргеш, мындыг кырган кижилерин безин орустар шеригге хавырып турар апарган-дыр деп делегейге диңмиредип үнер болгай, ол дээрге политика бөлбас ийикпе» дээр. А Махарашвили тургаш: «мен чүге туттурар кижи мен» дээш турар.

Адактың сөөлүнде ол ирей бодунуң фронтуга барып, дайзынга удур чаалажып шыдаарын бүзүреткен болгаш аңаа боо-чепсекти бергеш, шеригге хүлээп алган.

Баштай ону шериглерниң хевин чуур херээжен кижилерге суг дажып, от оттулуп бээр кижи кылып каан. А Махарашвили аңаа ханмайн турар, чүге дээрге ол болза дайзынга удур шуут мурнуку шугумга барып тулчуксап турар. Ынчангаш бир-ле тулчуушкун болуп турда ол боду тулчуушкунче шуут кириптер.

Бистиң шериглеривис ам Берлинде чеде берген тулчуп чоруп турар, а Махарашвили база ында. Ооң хөрээн ам Кызыл тук орден болгаш каш медальдар каастаан, гвардейжи демдээ база бар.

Дөрт каът бажың. Ооң үшкү болгаш бирги каъдында бистиң шериглеривис, а ийигизинде — немецтер чыдып алган. Махарашвилиниң албан кылып турар шериг кезээн ол ийиги каътта немецтерни узуткап чок кылыры-биле чорудупкан. Аңаа кадыг-дошкун тулчуушкуннар болган. Ол аразында үшкү каътта бистиң шериглеривистиң аразында Махарашвилиниң оглу база бар болган, чүге дээрге ооң танкызын үрей боолап каапкан, ол чадаг шериглер-биле кады тулушкаш кирипкен. Адалышкылар кыйгыржып чугаалажып турар. Оон тулчуушкун катап эгелээн. Бистиң шериглеривис немецтерни чылча шапкаш, үшкү каътка чеде бээрге, Махарашвилиниң оглу шала кырында чыдар. Ону ачазы холга тудуп алгаш олурда, ол караан бичии ажыдып келгеш: «Ачай» депкеш, өлүп калыр.

Шериглер оон ынай чорупкан. Хемни кешкен улуг көвүрүгде улуг-улуг үжүктер-биле мынчаар бижип кааның Махарашвили болгаш ооң шериг өөрү көөр: «Болап улуг лейтенант Махарашвилиниң танкызы бир дугаарында эрткен». Махарашвилиниң оглу дайзынга удур эрес-маадырлыг демиселге өлген.

Махарашвили ирей дайынны тиилелгелиг доосакн. Ооң ролюнда артист С. Закариадзе эки ойнаан дээрзин демдеглезе чогуур. Кырган Махарашвилиниң дайзынга удур, бодунуң кырганынга тоовайн маадырлыы-биле тулчуп турганы аныяк кижилерге аажок үлегерлиг болуп турар.

С. САЛЧАК.

Ажылче чалап тур

«Тыва даг-дүгү тудугнуң» дузалаар бүдүрүлгелер комбинады ыяш шеверлеп кылыр заводка доктаамал ажылдаары-биле мергежилдиглерни чалап тур:

ЧАЗАНЫКЧЫЛАРНЫ,
ЫЯШ ДИЛДИРИКЧИЛЕРИН,
чыып эптээр демир-бетоннуң шуткулга цегинге:
БЫЗАҢЧЫ-БЕТОНЩИКТЕРНИ,
СЛЕСАРЬ-ЭЛЕКТРИКТЕРНИ,
Түүйбу заводунга:
САДЧИКТЕРНИ (белеткелчилерни)
КУРГАДЫКЧЫЛАРНЫ,
ШУТКУП-ХЕВИРЛЭЭРЛЕРНИ,
ТРАНСПОРТ АЖЫЛЧЫННАРЫН

Күш-ажыл төлевирин кылганын барымдаалаар. Бот кижилерни чедип келири билек нииити чурттаалга бажыңынга тургузар, а өг-бүлелиг болза — ээлчег ёзугаар квартира-биле хандырар.

АДМИНИСТРАЦИЯ.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

КИНО

АПРЕЛЬ 29-ТА

«НАЙЫРАЛ»: Уругларга диригчуруктар 10, «Шуурганныг планета» 11.25, 1.05, 2.45, «Көзүлбес армия» 4.30, 6.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Хөөр таварты» 11, 12.35, 2.10, 3.45, «Мухтар, менче!» 5.20, 7 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Даң бажында шаажылатканнар» 2.40, 4.40, 6.40, 8.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Алдын майыктааштың төөгүзү» 3.15, 5.20, «Чеди алышкыга чеди душтук» 7.15, 9 шактарда.

РЕДАКЦИЯ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу бажың № 3 ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24 25-38 харысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23—54, агитация болгаш пропаганда база кожээ ажыл-агый килдистериниң 37-13, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш кожээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21-27, иштики информация килдизиниң 20-60 бухгалтерияның 31-75, корректорларның 21 47 27-41 Соңгу кедейде барганда 32-75 телефонче долгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлалга эргелелиниң типографиязы.

ТС—00583